

INLEIDING

1. In de te bespreken periode leek het dat het inzake giften op wetgevend vlak opnieuw erg kalm was geworden na de meer dan ongewone drukte, die in vorige twee overzichten te signaleren viel. Slechts een paar wijzigingen van eerder gering belang vielen te noteren. Tot dan plots op de valreep — en niet de eerste keer vanuit een niet civielrechtelijke hoek — door sommige bepalingen van de fiscale programmawet een forse deuk gegeven werd aan de reservebescherming (zie hierover verder nr. 470).

2. Eens te meer waren rechtspraak en rechtsleer overvloedig.

Veel aandacht was er in deze periode zowel in rechtspraak als rechtsleer, voor schenkingen, lange tijd een wat stiefmoederlijk behandelde materie. Er verscheen voor het eerst sinds jaren een monografie over schenkingen van de hand van E. de Wilde d'Estmael, die het trefwoord „Donations” verzorgde in de Répertoire notariale. Maar ook in talrijke studiedagen was de schenking in al haar varianten aan de orde (zie verder nr. 137). Dit heeft allicht veel te maken met het feit dat men ingezien heeft dat schenkingen en meer bepaald handgiften, gelet op hun gunstig fiscaal regime, een handig middel kunnen zijn bij successieplanning. Ook bij ons heeft men daar naar buitenlands voorbeeld meer en meer aandacht voor. Met successieplanning wordt dan bedoeld een geheel van maatregelen die de overgang van het vermogen van de erflater naar de volgende generatie organiseert op de meest goedkope manier maar die ook, gelet op de familiale en patrimoniale context meest geschikt is en van aard te vermijden dat de erflater (en diens echtgenote) al te veel inkomsten en controleverlies lijdt(1).

Ongewoon was ook de bijzondere belangstelling van de rechtsleer in deze periode voor de reserve (zie verder nr. 470).

Aan de materie die in dit overzicht onder de loupe wordt genomen, werd ook ruim aandacht besteed in het impressionante werk van C. De Wulf en H. De Decker(2), ook de Notariële actualiteit, Familierecht was er in grote mate aan gewijd(3) en de giften waren herhaald aan de orde in de Chronique de droit à l'usage du notariat(4), intussen werd ook behoorlijke vooruitgang gemaakt in de artikelsgewijze commentaar Erfenissen, schenkingen en testamenten, Commentaar met overzicht van rechtspraak en rechtsleer, uitgegeven door Kluwer Rechtswetenschappen onder redactie van M. Coene, W. Pintens en A. Vastersavendts(5).

(1) P.A. Van Onzenoort, *Estate planning, Huwelijksvermogens-en erfrecht in de praktijk*, Kluwer, Deventer 1998.

(2) C. De Wulf en H. De Decker, *Het opstellen van notariële akten*, 4 delen, Kluwer Rechtswetenschappen 1994.

(3) Zie vooral de bijdragen van J. Bael over „De algemene geldigheidsvereisten voor giften” en „Testamenten” en van M. Puelinckx-Coene over: „De reserve” en „Schenkingen”.

(4) Vol. XXI, 1995, 347-442.

(5) Verder geciteerd als: *Comm. Erf.*

3. Om enerzijds de lezer toe te laten de vindplaatsen van de besproken uitspraken gemakkelijk terug te vinden maar anderzijds toch zoveel als mogelijk, nodeloos lange voetnoten te vermijden, werd voor volgend verwijzingsstelsel geopteerd: bij elke onderafdeling wordt meteen in voetnoot een lijst van alle relevante rechtspraak afgedrukt met alle verwijzingen, wat toelaat naderhand deze uitspraken alleen nog met hun datum te citeren.

HOOFDSTUK I

ALGEMENE GELDIGHEDSVEREISTEN

AFDELING I

TOESTEMMING

§ 1. Gezondheid van geest(6)

1) Begripsomschrijving

4. Naar luid van artikel 901 B.W. moet men gezond van geest zijn om een schenking onder levenden te kunnen doen of een testament te kunnen maken. Deze problematiek kwam reeds in vorige overzichten uitvoerig aan bod(7) en gaf ook in deze periode aanleiding tot heel wat rechtspraak, die evenwel de vroegere tendenzen bevestigt. Zo blijft men(8), in navolging van De Page(9) voorhouden dat deze toestemmingsvereiste elke aantasting van de geestelijke vermogens omvat, zelfs buiten de totale afwezigheid van toestemming of de wilsgebreken opgesomd in artikel 1109 B.W. Dus anders dan in het gemeen recht, volstaat een gedeeltelijke aantasting, verzwakking of verstoring van de wil om de nietigverklaring te kunnen verkrijgen. Deze zgn. theorie van de versterkte toestemming sluit goed aan bij het algemeen wantrouwen tegenover de economisch gezien „onzinnige” rechtshandelingen, die giften zijn(10).

Dat ongezondheid van geest evenwel niet noodzakelijk dient voort te vloeien uit psychische aandoeningen, maar ook het gevolg kan zijn van fysieke

(6) Relevante rechtspraak uit deze periode: [Rb. Luik 9 maart 1992](#), *J.L.M.B.*, 1993, 384; [Rb. Leuven 17 november 1992](#), *Pas.* 1992, 1, 118; [Bergen 11 mei 1993](#), *Rev. Not. B.*, 1994, 127; [Rb. Luik, 20 november 1993](#), *Rev. Trim. Dr. Fam.*, 1995, 703; [Rb. Luik 20 december 1993](#), *J.L.M.B.*, 1994, 1199 (verkort); [Rb. Brussel 18 januari 1994](#), *A.J.T.*, 1994-95, 138, noot P. Hofströssler; [Rb. Luik, 2 mei 1994](#), *J.T.*, 1995, 85 en *T.B.B.R.*, 1995, 332; [Gent 7 september 1995](#), *T. Not.*, 1996, 589; [Gent 7 september 1995](#), *T. Not.*, 1996, 591; [Bergen, 15 september 1995](#), *Rev. Rég. Dr.*, 1996, 249, noot A.J. Etienne en J.L. Ledoux; [Bergen 6 januari 1997](#), *J.T.*, 1997, 568, *J.L.M.B.*, 1998, 251 en *Rec. Gén. Enr. Not.*, 1998, nr. 24.793; [Gent 21 februari 1997](#), *T. Not.*, 1998, 196; [Bergen, 16 februari 1998](#), *Rev. Not. B.*, 1998, 272, noot.

(7) Zie dit tijdschrift 1965, 611; 1970, 297; 1985, 543; 1994, 1621.

(8) Zie vorig overzicht, dit tijdschrift, 1994, 1621, nr. 2; P. Delnoy, „Chronique de jurisprudence. Les libéralités (1981-1987)”, *J.T.*, 1989, 300.

(9) De Page, VIII/1, nr. 82.

(10) M. Puelinckx-Coene, „Vrijgevigheid, een privilege van gezonden van geest”, *R.W.* 1979-80, (481) 482.

verschijnselen, wordt in de rechtspraak wel eens over het hoofd gezien(11). De inhoud van de notie gezondheid van geest in het kader van giften dient dan ook onderscheiden te worden van de draagwijdte van dit begrip in de psychiatrie(12).

De rechter beschikt terzake over een grote appreciatievrijheid en houdt rekening met alle omstandigheden, van aard de wil van de beschikker aan te tasten(13).

5. In de rechtsleer zijn in de besproken periode — in navolging van oude Franse rechtsleer(14) — enkele vooralsnog beperkte stemmen opgegaan om de leer van de versterkte toestemming als overbodig te beschouwen(15). Hoofddargument hierbij is dat er eigenlijk geen onderscheid bestaat tussen ontbreken van toestemming en verzwakte toestemming. Ofwel is er toestemming, ofwel is er geen. Bovendien leiden de strenge bewijsregels, die door de rechtspraak gehanteerd worden(16), ertoe dat in feite alleen ernstige en met grote nauwkeurigheid aangeduide wilsstoornissen worden weerhouden. Ook de verantwoording van de strengere wilsbeoordeling op grond van billijkheid (de begunstigde van een gift zou minder bescherming verdienen tegen nietigverklaring omdat hij geen schade lijdt) wordt ongegrond beschouwd(17).

Volgens deze auteurs kan er geen sprake zijn van een vereiste van versterkte toestemming, maar hoogstens van versterkte rechterlijke controle(18).

Deze strekking die we hier wel willen onderschrijven kreeg vooralsnog geen navolging in de rechtspraak.

2) *Bewijs*

6. Dat artikel 901 B.W. leidt tot ruimere mogelijkheden om de geldigheid van giften aan te vechten, betekent niet dat ook de bewijsregeling versoepeld wordt, wel integendeel. Ook in deze periode eist men het precieze en omstandige bewijs van de ongezondheid op het ogenblik zelf van de rechtshandeling en dit op een manier die geen enkele twijfel laat bestaan(19).

(11) H. Nys, Commentaar bij artikel 901 B.W., 4, in *Comm. Erf.*

(12) Luik 2 oktober 1990, aangehaald door P. Delnoy, „Les libéralités et les successions”, in *Chron. Dr. Not.*, XVI, 1992, 107-108.

(13) *Rb. Luik 2 mei 1994*, gecit.

(14) Zie de verwijzingen aangehaald door M. Puelinckx-Coene, *l.c.*, in *R.W.*, 1979-80, 485, voetnoot 13 en J. Sace, *Les libéralités*, in *Rép. Not.*, Brussel, Larcier, 1993, nr. 101, p. 135.

(15) A.J. Etienne en J.L. Ledoux, noot onder Bergen 15 september 1995, *Rev. Rég. Dr.*, 1996, 251-253; F. Swennen, „Het misverstand van de ‘theorie van de versterkte toestemming’ bij giften”, *A.J.T.*, 1998-99, 569.

(16) Zie verder, nrs. 9 e.v.

(17) F. Swennen, *l.c.*, 572-573.

(18) F. Swennen, *l.c.*, 571.

(19) *Bergen, 11 mei 1993*; *Rb. Luik, 20 november 1993*; *Rb. Luik, 2 mei 1994*; P. Delnoy, „Libéralités”, in *Chron. Dr. Not.*, XXI, 1995, 360; E. de Wilde d’Estmael, *Les donations*, 84, nr. 53; M. Puelinckx-Coene, *l.c.*, in *R.W.*, 1979-80, 487.

Zo volstaat het niet medische attesten voor te leggen, waaruit alleen maar blijkt dat de fysieke mogelijkheden van de beschikker achteruit gegaan zijn en hij problemen had om zich te verplaatsen(20). Ook hoge leeftijd, slecht zicht of regelmatige opnames in een ziekenhuis of verzorgingsinstelling volstaan op zichzelf niet(21). Dat men niet meer in staat is een volmacht te verlenen, betekent niet dat men daarom ongezond van geest is(22). Deze gegevens zijn daar hoogstens een aanwijzing toe en moeten ondersteund worden door andere argumenten. Een combinatie van aanduidingen wordt dus meestal vereist.

Zo kwalificeerde het hof van Bergen het feit dat de legataris het eigenhandig testament had voorgeschreven als een ongeoorloofde beïnvloeding omdat de testator zich in een slechte mentale en fysieke toestand bevond en dit in combinatie met deze externe druk de vrije wilsvorming had verstoord(23).

7. Vermits de wetgever ervan uitgaat dat rechtshandelingen oordeelkundig gebeuren, behoort het aan diegene, die de ongezondheid van geest opwerpt, om hiervan het bewijs te leveren(24).

8. Om een gift te kunnen aanvechten op grond van ongezondheid van geest, is geenszins vereist dat de beschikker onder een bijzonder privaatrechtelijk beschermingsstatuut werd gesteld (als gerechtelijke onbekwaamverklaring, voorlopig bewind, verlengde minderjarigheid), of de procedure daartoe werd aangevat(25). Dit zou immers afbreuk doen aan de verruimde ontvankelijkheid voor betwistingen van giften, waartoe artikel 901 B.W. de mogelijkheid heeft gecreëerd (zie hoger nr. 4).

Over de vraag of uit de aanstelling van een voorlopig bewindvoerder een vermoeden dient afgeleid te worden dat de beschermde persoon niet over het nodig oordeelsvermogen beschikte om een geldige gift te doen, zie verder nr. 34.

3) *Bewijsmiddelen*

9. Het bewijs van de ongezondheid van geest mag geleverd worden met alle middelen van recht, getuigen en vermoedens inbegrepen. Belangrijke actoren in dit verband zijn de arts en de notaris.

(20) Rb. Luik 20 november 1993.

(21) Rb. Brussel 18 januari 1994; Gent 7 september 1995, *T. Not.*, 1996, 591; Bergen, 16 februari 1998.

(22) Gent 7 september 1995, *T. Not.*, 1996, 589.

(23) Bergen 15 september 1995.

(24) Rb. Leuven 17 november 1992.

(25) J. Sace, *Les libéralités, o.c.*, 136-137, nr. 102.

a. De rechtshandeling zelf

10. Algemeen wordt aanvaard dat het bewijs van de ongezondheid van geest kan voortvloeien uit zowel de inhoudelijke, als de formele aspecten van de betwiste rechtshandeling(26).

De praktijk toont evenwel aan dat de rechtspraak zich hier doorgaans niet mee tevreden stelt. Het eerder ongewoon of onverwacht karakter van een testamentaire beschikking volstaat niet. Zo oordeelde het hof van beroep van Bergen dat het feit dat de testator derden als algemeen legataris aanstelde om hiermee zijn onafhankelijkheid ten overstaan van zijn moeder aan te tonen, wellicht een uiting kon zijn van een pathologische aandoening. Dit diende nochtans aangevuld te worden met andere gegevens, zoals getuigenverklaringen, medische attesten (zie hierover verder nr. 12) en een deskundigenonderzoek om tot ongezondheid van geest op het ogenblik van de redactie van het testament te kunnen besluiten(27).

Anderzijds is de nauwkeurigheid en duidelijkheid waarmee een testator zijn laatste wilsbeschikking heeft gedicteerd eerder van aard de beweerde zwakzinnigheid te ontkrachten(28).

11. Wat dan eerder het formele aspect betreft, was de rechtbank van Brussel van oordeel dat het feit dat de handtekening van de testator op zijn openbaar testament als „vervormd” of ongewoon voorkomt, niet kan weerhouden worden als een afdoende bewijs van dwang en aantasting van de wilsvrijheid(29), zeker zo uit andere elementen de duidelijke wil van de erflater bleek.

b. Medische getuigschriften

12. Het was bij ons(30) vaste rechtspraak(31) dat medische getuigschriften, die werden afgeleverd in overtreding van het beroepsgeheim, uit de debatten dienen geweerd te worden. Zo werden geen attesten aanvaard, die niet door de beschikker zelf werden aangevraagd(32). Ook medische attesten die alleen melding maken van de aandoening waaraan de patiënt lijdt, houden een schending van de geheimhoudingsplicht in. Zelfs de algemene bekendheid

(26) J. Sace, *Les libéralités*, o.c., 138, nr. 103.

(27) [Bergen 11 mei 1993](#); [Bergen 6 januari 1997](#).

(28) Rb. Brussel 18 januari 1994, zie evenwel de nuanceringen bij M. Puelinckx-Coene, *l.c.*, in *R.W.* 1979-80, 490.

(29) Rb. Brussel 18 januari 1994; zie nochtans L. Raucant, *Les libéralités*, Louvain-la-Neuve, Academia, 1991, 203, nr. 285, maar de nuanceringen bij J. Bael, „Algemene geldigheidsvoorwaarden inzake schenkingen en testamenten”, in *Notariële actualiteit — Familierecht*, Brugge, Die Keure, 1996, 206-207, 22.

(30) In het Franse recht daarentegen wordt sedert het Cassatiearrest van 26 mei 1964 een soepeler houding aangenomen, zie vorig overzicht, dit tijdschrift, 1994, 1626, nr. 11 en J. Sace, *Les libéralités*, o.c., 140-141, nr. 104.

(31) Zie vorig overzicht, dit tijdschrift, 1994, 1625-1627, nrs. 10-11.

(32) J. Sace, *Les libéralités*, o.c., 139, nr. 104.

dat een bepaald persoon door een bepaalde ziekte getroffen werd, ontslaat de geneesheer niet van zijn geheimhoudingsverplichting(33).

Dit geldt ook na de dood van de patiënt, omdat die geen einde stelt aan het beroepsgeheim van de arts, ook de erfgenamen kunnen hem hiervan niet ontslaan(34). Het was dan ook verwonderlijk dat het Hof van Beroep van Bergen in het kader van een vordering tot nietigverklaring van een testament rekening hield met een certificaat post mortem dat aan de erfgenamen werd afgeleverd(35).

Wel moet toegegeven worden dat er door sommige auteurs voor gepleit wordt om aan te nemen dat de erfgenamen de geneesheer van zijn beroepsgeheim kunnen ontslaan, althans wanneer dit onontbeerlijk is voor de vrijwaring van de belangen van de erflater en van de erfgenamen zelf(36). Maar of dit het geval is bij een vordering tot nietigverklaring, lijkt minstens betwijfelbaar.

Enige soepelheid moet wel bepleit worden zo de handhaving van het beroepsgeheim zou leiden tot duidelijke miskennis van de echte wil van de testator. De geneesheer is evenwel niet meer gebonden door zijn beroepsgeheim zo hij verzocht wordt een getuigenis in rechte af te leggen (zie hierover verder nr. 20).

13. Bovendien werd ook reeds aanvaard dat medische attesten kunnen worden aangewend die bekomen werden in het kader van een procedure tot aanstelling van een voorlopig bewindvoerder of tot het bekomen van een onderhoudsuitkering(37). Vereist is dan wel dat het getuigschrift dateert uit de periode dat de betwiste gift werd gedaan(38) en ook — en dit wordt wel eens over het hoofd gezien — dat het met de nodige precisie werd opgesteld, zonder dat nochtans hierbij de aandoening mag vermeld worden. Zo werden attesten die drie jaar voor of na de gift werden opgemaakt, terecht uit de debatten geweerd(39). Hetzelfde geldt voor een attest dat door zijn intrinsieke onnauwkeurigheid a.h.w. zelf aantoonde dat het niet uit de periode van de aangevochten rechtshandeling dateert(40).

(33) Brussel 8 maart 1972, *Pas.*, 1972, II, 105 en *Rev. Dr. Pén.*, 1971-72, 923.

(34) Rb. Brussel 14 mei 1991, *T.B.B.R.*, 1992, 436; Rb. Luik 2 mei 1994; Gent 7 september 1995, *T. Not.*, 1996, 591; Gent 21 februari 1997.

(35) Bergen 11 mei 1993.

(36) H. Nys, *Geneeskunde. Recht en medisch handelen*, in *A.P.R.*, Brussel, E. Story-Scientia, 1991, 429, nrs. 1004-1005.

(37) Rb. Luik 9 maart 1992; Rb. Luik 2 mei 1994. Zie ook Rb. Brussel 20 februari 1987, *Rev. Not. B.*, 1987, 493, noot R.D.V., *J.T.*, 1987, 525 en *T.B.B.R.*, 1988, 134.

(38) Bergen 16 februari 1998.

(39) Rb. Luik 20 november 1993; Gent 21 februari 1997. Door Rb. Luik 2 mei 1994 werd een medisch attest van negen jaar oud geweerd omdat dit was afgeleverd in schending van het beroepsgeheim.

(40) Rb. Luik 20 november 1993: de betrokken arts maakte melding van een dijbeenbreuk in 1986, terwijl dit 1985 diende te zijn.

14. In vorig overzicht werd melding gemaakt van de weigering om een medisch expert aan te duiden, omdat op deze wijze onrechtstreeks een medisch attest bekomen zou worden van de geneesheer die de beschikker behandeld heeft(41). Dit overdreven formalisme werd thans terecht terzijde geschoven. Vermits de rechter geldig rekening kan houden met een medisch dossier dat aan de rechtbank wordt voorgelegd bij toepassing van artikel 877 Ger.W., bestaat geen bezwaar tegen de aanduiding van een medisch deskundige(42).

15. Over de vraag of van de notaris verwacht mag worden dat hij zich in geval van twijfel over de geestestoestand van zijn cliënt, een medisch attest laat overhandigen, zie verder nr. 17.

c. Notariële verklaring

16. Rechtsleer en rechtspraak blijven het er unaniem over eens dat de verklaring van de notaris dat de beschikker gezond van geest was, geen authentieke bewijskracht heeft en door alle middelen van recht weerlegd kan worden(43). De authenticiteit strekt zich immers alleen maar uit tot die vaststellingen die de notaris *propriis sensibus* én binnen zijn bevoegdheid vermag te doen(44).

Of het aangewezen is dat de notaris melding maakt van het feit dat de testator/schenker gezond van geest is, wordt in de rechtsleer op verschillende wijze beoordeeld. Sommigen vinden dergelijke vermelding overbodig(45). Anderen, waarbij het hof van Gent zich in deze periode aansluit(46), zijn van oordeel dat dergelijke verklaring nuttig kan zijn in geval van twijfel(47).

17. De tussenkomst van de notaris bij het doen van een gift vertoont verschillende aspecten die in het kader van de bewijslevering van de ongezondheid van geest een rol spelen, bovendien kan de notaris ook opgeroepen worden als getuige (zie hierover verder nr. 20).

Op de vraag in welke mate van de notaris verwacht wordt dat hij zich in geval van twijfel informeert over de geestestoestand van zijn cliënt en zich boven-

(41) Zie dit tijdschrift, 1994, 1626, nr. 11.

(42) Bergen 11 mei 1993 en 6 januari 1997, J. Bael, *l.c.*, 111, nr. 10.

(43) Zie vorig overzicht, dit tijdschrift, 1994, 1624, nr. 7 en de verwijzingen aangehaald door J. Bael, *l.c.*, in *Notariële actualiteit — Familierecht, o.c.*, 112, voetnoot 35; Adde: P. Hofströssler, „De notaris, het authentiek testament en de beweerde valsheid”, noot onder Rb. Brussel 18 januari 1994, *A.J.T.*, 1994-95, 142.

(44) H. Nys, „Artikel 901 B.W.”, in *Comm. Erf., o.c.*, 10; M. Puelinckx-Coene, *l.c.*, in *R.W.*, 1979-80, 490, nr. 37. Zie voor toepassing in de besproken periode: Rb. Luik 2 mei 1994; Gent 7 september 1995, *T. Not.*, 1996, 591; Gent 21 februari 1997.

(45) W. Delva, *l.c.*, 215; R. Dillemans, *Testamenten*, in *Beginselen van Belgisch Privaatrecht*, Antwerpen, Standaard, 1977, 117, nr. 55.

(46) Gent 7 september 1995.

(47) J. Demblon, *L'acte notarié*, in *Rép. Not.*, XI/VII, Brussel, Larcier, 1991, 172, nr. 242; L. Raucant, *Les libéralités, o.c.*, 56, nr. 82; J. Sace, *Les libéralités, o.c.*, 142, nr. 105, *in fine*.

dien ter zake een medisch attest moet laten overhandigen, werd in vorig overzicht uitgebreid ingegaan(48). In deze periode kwam het hof van Gent spectaculair terug op zijn vroegere houding, het eiste niet langer dat de notaris zich ter zake liet voorlichten maar oordeelde zelfs dat de notaris die een onderzoek instelt naar de gezondheid van geest van zijn cliënt zijn beroepsgeheim schendt(49).

In het algemeen kan gesteld worden dat de notaris een voorzichtige houding dient aan te nemen. Indien hij twijfelt over de gezondheid van geest van de schenker of de testator, dient hij zijn ambt te weigeren of zich voorafgaandelijk door de beschikker zelf een medisch attest te doen overhandigen(50). Dat dit voor de notaris vervelend of moeilijk kan zijn(51), doet geenszins terzake.

18. De notaris heeft inderdaad de deontologische plicht om zijn ambt te weigeren indien hij ernstig twijfelt aan de normale wilsvorming van zijn cliënt.

De rechtspraak is het nochtans niet eens over de precieze betekenis die moet gehecht worden aan het feit dat de notaris aanvaard heeft om de akte te verlijden. In vorige periode vonden we eerder voorbeelden van de extensieve strekking die in de medewerking van de notaris een stilzwijgende aanwijzing ziet dat zijn cliënt gezond van geest is(52). In deze periode huldigt men eerder de restrictieve opvatting die er o.i. terecht van uitgaat dat de notaris geenszins de kennis, noch de bevoegdheid heeft om de vrije wilsvorming van zijn cliënt te beoordelen, zodat aan het louter feit van het verlijden van de akte weinig of geen betekenis moet gehecht worden(53). Dit lijkt des te meer verantwoord nu er al lang geen sprake meer is van de vaste „huisnotaris” en het overigens niet denkbeeldig is dat bewust een beroep gedaan wordt op een vreemde notaris, die de beschikker voor het eerst ontmoet(54).

d. Getuigen

19. Dat de schenker of testator ten tijde van de betwiste gift ongezonder van geest was, kan ook aangetoond worden aan de hand van getuigenissen. Uit de rechtspraak in de besproken periode blijkt dat hiervan ruim gebruik werd gemaakt.

20. Indien een geneesheer of notaris gevraagd wordt om een getuigenis in rechte af te leggen, is hij niet meer gebonden door het beroepsgeheim (art.

(48) Dit tijdschrift, 1994, 1625, nr. 9.

(49) [Gent 21 februari 1997](#).

(50) E. de Wilde d'Estmael, *Les donations, o.c.*, 85, nr. 53. Zie Rb. Brussel 14 mei 1991, *T.B.B.R.*, 1991, 436; [Gent 21 februari 1997](#).

(51) In deze zin, maar ten onrechte: [Rb. Luik 2 mei 1994](#).

(52) Dit tijdschrift, 1994, 1625, nr. 9.

(53) [Gent 7 september 1995](#), *T. Not.*, 1996, 591; [Gent 21 februari 1997](#).

(54) [Gent 7 september 1995](#), *T. Not.*, 1996, 591.

458 Sw.) zodat de rechter geldig rekening mag houden met zijn verklaring. De arts (of notaris) behoudt evenwel zijn op artikel 929 Ger.W. gesteund zwijgrecht, zodat hij niet kan verplicht worden te getuigen(55).

Toch is het beroepsgeheim niet absoluut en is de arts verplicht te spreken telkens het „hoger belang” van zijn cliënt het vereist(56) (zie ook hoger nr. 12). Opdat de door een geneesheer afgelegde verklaring in aanmerking genomen kan worden (en soms als afdoend bewijs kan gelden, zie ook verder nr. 21) wordt terecht vereist dat hij de betrokkene minstens onderzocht heeft ten tijde van de betwiste rechtshandeling en zijn verklaringen niet louter steunen op een lezing van het medisch dossier(57). Deze vereiste is een corollarium van de voorwaarde dat een precies, nauwkeurig en omstandig bewijs van wilsvervorming ten tijde van de rechtshandeling dient geleverd te worden (zie hoger nr. 6).

Ten aanzien van de getuigenis door de notaris zou deze voorwaarde zich vertalen in het vereiste dat de optredende notaris vertrouwd moet zijn met de persoon van de beschikker, m.a.w. de huisnotaris moet zijn(58). Enige reticentie is hier nochtans op zijn plaats. Van de notaris die een testament of schenkingsakte verleden heeft, kan naderhand moeilijk verwacht worden dat hij toegeeft zijn ambt te hebben verleend in omstandigheden die dit eigenlijk niet toelieten(59).

21. In de te bespreken periode werden ter zake ook weerhouden: de verklaring van rijkswachters dat het onmogelijk was van de beschikker een verhoor af te nemen in het kader van een strafrechterlijk onderzoek(60), de getuigenis van twee bankbedienden, die de inmiddels overleden dame hadden begeleid bij een schenking van kasbons(61) de verklaringen van de instrumentaire getuigen bij een openbaar testament(62).

Uit de onderzochte rechtspraak blijkt evenwel dat alleen de getuigenverklaring van de behandelende arts op zich kon volstaan om de ongezonderheid van geest aan te nemen. Gelet op de niet denkbeeldige mogelijkheid tot manipulatie van kennissen, is deze voorzichtige houding zeer terecht. Bovendien dient men zich tevens te hoeden voor getuigen, die zich door de betwiste gift „gepasseerd” voelen(63).

(55) H. Nys, „Artikel 901 B.W.”, in *Comm. Erf.*, o.c., 8.

(56) Brussel 24 februari 1988, geciteerd door J. Sace, *Les libéralités*, o.c., 140.

(57) [Rb. Leuven 17 november 1992](#).

(58) [Gent 7 september 1995](#) (impliciet).

(59) *Ibid.*

(60) [Bergen 11 mei 1993](#).

(61) [Rb. Leuven 17 november 1992](#).

(62) [Rb. Brussel 18 januari 1994](#).

(63) [Rb. Brussel 18 januari 1974](#).

e. Vermoedens

22. In de onderzochte periode bevestigt de rechtspraak(64) het principe dat het bewijs van de ongezondheid van geest op het ogenblik van rechtshandeling ook geleverd kan worden door een vermoeden dat steunt op een voortdurende staat van krankzinnigheid, hetzij op een gewoonlijke toestand van krankzinnigheid op een tijdstip kort voor en kort na de betwiste liberaliteit. In laatstgenoemde hypothese ontstaat een feitelijk vermoeden van ongezondheid van geest op het ogenblik van de gift en behoort het aan de begunstigde om te bewijzen dat de beschikker zich ten tijde van de rechtshandeling bevond in een heldere tussenperiode. In navolging van het Hof van Beroep van Gent(65) komt het ons voor dat het in dit verband de voorkeur verdient om niet van krankzinnigheid te spreken, maar wel het begrip „wilszwakte” te hanteren. De notie „gezondheid van geest” heeft immers niet enkel betrekking op de geestelijke gezondheid, maar omvat een fysieke of psycho-sociale component(66).

23. Uit het louter feit dat de schenker/testator toen hij de gift deed onder voorlopig bewind geplaatst was kan niet automatisch afgeleid worden dat hij niet meer over het nodige doorzichtsvermogen beschikte. Op deze maatregel kan ook een beroep gedaan worden bij louter lichamelijke aandoeningen, die geen enkele wilsverzwakking met zich meebrengen (b.v. verlamming). Het is dan ook onjuist hieruit(67) een vermoeden van krankzinnigheid af te leiden met een omkering van de bewijslast tot gevolg(68). Rechtspraak en rechtsleer oordeelden reeds in die zin met betrekking tot de impact van de aanstelling van een gerechtelijk raadsman(69).

De geschetste principes werden door het hof te Gent correct toegepast t.a.v. de aanstelling van een sekwester (vóór de inwerkingtreding van de Wet op het voorlopig bewind van 18 juli 1991(70)) over een oude man, die in het ziekenhuis opgenomen diende te worden en hierom in de materiële onmogelijkheid verkeerde om zijn goederen te beheren(71).

Het feit dat de beschikker onder voorlopig bewind werd gesteld (of een gerechtelijk raadsman kreeg toegevoegd) kan wel als een aanwijzing van mogelijke wilszwakte beschouwd worden.

(64) Bergen 11 mei 1993, zie ook vorig overzicht, dit tijdschrift, 1994, 1627-1628, nr. 14.

(65) Gent 7 september 1995.

(66) H. Nys, *l.c.*, 4.

(67) Over de betwisting betreffende de mogelijkheid voor een onder voorlopig bewind gesteld persoon om schenkingen te doen, zie verder, nr. 34 e.v.

(68) In deze zin, maar ten onrechte: W. Pintens, „Voorlopig bewind en beschikkingen om niet”, (noot onder Vred. Lier 30 juni 1992), *N.F.M.*, 1993, 22, nr. 12.

(69) Antwerpen 8 mei 1984, *T. Not.*, 1985, 74; *Rec. Gén. Enr. Not.*, 1985, 125, nr. 23.307, M. Puelinckx-Coene, Commentaar bij artikel 902 B.W., nr. 25 in *Comm. Erf.*

(70) Op 27 juli 1991, zie K.B. 19 juli 1991, *B.S.*, 26 juli 1991, 16627.

(71) Gent 7 september 1995.

§ 2. Wilsgebreken(72)

1) Begripsomschrijving

a. Dwaling

24. De toestemming van de schenker/testator mag niet aangetast zijn door dwaling, geweld of bedrog.

Inzake dwaling is er sedert het Cassatiearrest van 16 november 1989(73) een toenemende tendens om ook voor schenkingen de determinerende beweegredenen van de rechtshandeling in aanmerking te nemen, terwijl dit voordien alleen bij testamenten gedaan werd. Door deze zgn. „subjectieve” benadering wordt nochtans het onderscheid tussen dwaling omtrent de beweegreden en de oorzaakleer steeds vager(74).

b. Bedrog, captatie en suggestie

25. Het wilsgebrek dat inzake giften meest wordt opgeworpen is ongetwijfeld bedrog, dat, zoals bekend, in deze materie evenwel te onderscheiden is van het klassieke bedrogbegrip uit het verbintenisrecht(75). Bedrog moet hier niet noodzakelijk uitgaan van de wederpartij (legataris) en ook de begrippen captatie en suggestie, *i.e.* erfenisbejaging worden onder dit wilsgebrek ondergebracht.

Met captatie of suggestie wordt bedoeld het door derden creëren van een gans kunstmatig klimaat teneinde een persoon in hun voordeel te doen beschikken(76).

26. In vorig overzicht werd uitgebreid ingegaan op de verschillende standpunten die ten aanzien van captatie en suggestie worden gehuldigd. Volgens de traditionele opvatting is nodig dat de beschikker beïnvloed werd door listen, bedrieglijke handelingen of leugens. *Dolus bonus*, als (overdreven) vleierij, fictieve of berekende hulpvaardigheid is wellicht moreel verwerpelijk, maar is in principe niet van aard om tot de nietigheid van de uitgelokte giften te leiden(77).

In de extensieve opvatting vooral door De Page verdedigd, worden daarentegen op grond van de theorie van de „versterkte toestemming”, alle mani-

(72) Relevante rechtspraak uit deze periode: *Rb. Brussel 18 januari 1994, A.J.T.*, 1994-95, 138, noot P. Hofströssler; *Rb. Luik 2 mei 1994, J.T.*, 1995, 85 en *T.B.B.R.*, 1995, 332; *Gent 7 september 1995, T. Not.*, 1996, 589; *Gent 7 september 1995, T. Not.*, 1996, 591; *Bergen 15 september 1995, Rev. Rég. Dr.*, 1996, 249, noot A.J. Etienne en J.L. Ledoux; *Gent 21 februari 1997, T. Not.*, 1998, 196.

(73) Zie vorig overzicht, dit tijdschrift, 1994, 1652, nr. 62.

(74) J. Sace, *Les libéralités, o.c.*, 147, nr. 109.

(75) Zie vorige overzichten, dit tijdschrift, 1985, 546 en 1994, 1628-1629, nr. 17.

(76) M. Puelinckx-Coene, *l.c.*, 492, nr. 15.

(77) Zie vorig overzicht, dit tijdschrift, 1994, 1628, nr. 18, zie ook de Wilde d'Estmael, *Les donations*, 8, nr. 57; J. Sace, *Les libéralités*, 154, nr. 121.

pulaties afgewezen, die van aard zijn de wil van de beschikker op rechtstreekse of onrechtstreekse wijze te beïnvloeden of te vervormen, zelfs zonder dat er van bedrog sprake is(78).

Beide strekkingen groeiden wel enigszins naar elkaar toe omdat in de traditionele opvatting toch ook rekening gehouden wordt met de fysieke en psychische toestand van de beschikker, waardoor diens vatbaarheid voor beïnvloeding en het risico van een niet vrije wilsvorming vergroot(79).

Toch werd de extensieve opvatting in de onderzochte periode niet als dusdanig toegepast. Steeds blijkt er, behoudens van achteruitgang van de fysieke of psychische toestand van de beschikker, ook sprake te zijn van een aantal factoren, die bedrieglijke bedoelingen van derden impliceren, als isoleren van de erflater van (een deel van) zijn familie, voorleggen van een getypte verklaring (beweerdelijk van de hand van de *decurjus*), waarin één van de kinderen „zwartgemaakt” wordt, pogingen om het vermogensbeheer te onttrekken aan één van de kinderen die zijn taak tot dan toe naar behoren had vervuld, inschakeling van een vreemde notaris(80), gehaastheid om de gift rond te krijgen(81), hulp van de legataris bij de redactie van een eigenhandig testament(82).

Slechts in één geval werd — zij het zonder succes — een schuchtere poging ondernomen om de beweerde captatie in verband te brengen met de wilsvorming, die — naar eisers aanvoerden — het resultaat was van een homofiele relatie(83).

2) *Bewijs*

27. Net zoals bij de beoordeling van de ongezonderheid van geest wordt vereist dat het bewijs van de beweerde captatie of suggestie wordt geleverd aan de hand van zekere en concrete feiten. Alhoewel in principe één enkel feit zou kunnen volstaan om de erfenisbejaging aan te tonen(84), eist de rechtspraak vooralsnog doorgaans een geheel van feiten.

Captatie wordt dan ook niet geacht aanwezig te zijn op basis van het loutere feit dat de begunstigde de testator samen met de notaris op een zondag bij hem thuis uitnodigde(85).

Veelvuldige contacten, noch de samenwoning van beschikker en begunstigde, noch het feit dat ze op dezelfde dag voor dezelfde notaris mekaar

(78) De Page, VIII/2, nrs. 82 en 97.

(79) Zie [Gent 7 september 1995](#) en [Bergen 15 september 1995](#).

(80) [Gent 21 februari 1997](#), zie ook Ph. De Page, noot onder Brussel 6 januari 1982, *Rev. Not. B.*, 1982, 438-439.

(81) [Rb. Luik 2 mei 1994](#).

(82) [Bergen 15 september 1995](#).

(83) [Gent 7 september 1995](#).

(84) J. Sace, *Les libéralités, o.c.*, 154, nr. 120.

(85) [Rb. Luik 2 mei 1994](#), zie ook reeds [Rb. Antwerpen 8 maart 1984](#), *Rev. Not. B.*, 1984, 490.

wederkerig tot legataris maakten, tonen erfenisbejaging aan, zo blijkt dat tussen beiden nauwe vriendschapsbanden bestonden(86).

28. De rechtbank van Brussel weigerde in een eerder mild vonnis captatie te weerhouden alhoewel vaststond dat de notaris de algemene legatarissen binnengeroepen had in het vertrek waarin hij het testament, dat reeds gedictieerd was, aan het verlijden was. De notaris beoogde, volgens de rechtbank, op die manier alleen maar de bevestiging te verkrijgen dat het wel degelijk die personen waren, die de erflaatster wenste te begunstigen(87). Zoals de annotators van dit vonnis opmerkten(88), beoordeelde de rechtbank wel erg welwillend de flagrante inbreuk op de elementaire voorzichtigheids- en discretieverplichting van de notaris (zie ook verder nr. 366). De stap naar ongeoorloofde captatie wordt zodoende erg klein. Terecht stelden zij dat er geen enkele reden bestaat waarom de notaris de aanwezigheid van begunstigde legatarissen zou dulden, laat staan uitlokken(89).

Een andere vraag is dan weer of het aangewezen is een testament nietig te verklaren op grond van een tekortkoming van anderen, althans zo aangenomen mag worden dat het de vrije wil inhoudt van de erflater. Wellicht was dit de eigenlijke reden van de milde houding van de rechtbank (vgl. verder nr. 392).

29. Een volgende vraag is of uit de tussenkomst van een notaris een argument ten gunste van de vrije ongedwongen wilsuiving van de beschikker geput mag worden, in die zin dat dus een strengere beoordeling zich opdringt wanneer van dergelijke tussenkomst geen sprake is, als bv. bij handgift of eigenhandig testament.

De rechtspraak geeft hieromtrent geen uitsluitel(90). O.i. bestaat geen reden tot een verschillende beoordeling, al naargelang er al dan niet een notaris is opgetreden. Het bewijs van captatie steunt meestal op een geheel van aanwijzingen. De al dan niet tussenkomst van een notaris is hierin slechts één element. Dit geldt *a fortiori* nu, zoals reeds gezegd, de notaris niet de deskundigheid heeft om de gezondheid van geest en de wilsvrijheid te beoordelen en hij bovendien niet (meer) noodzakelijkerwijze zijn cliënt goed kent. Zo achtte meer bepaald het Hof van Beroep van Gent ongeoorloofde druk en determinerende beïnvloeding bewezen omdat o.m. het testament en de be-

(86) [Gent 7 september 1995](#), [Brussel 6 januari 1982](#), *Rev. Not. B.*, 1982, 422, noot Ph. De Page.

(87) [Rb. Brussel, 18 januari 1994](#).

(88) P. Hofströssler, *l.c.*, in *A.J.T.*, 1994-95, 144; G. Van Oosterwyck, „Enkele raadgevingen voor de voorzichtige notaris bij het opstellen van een openbaar testament”, *N.F.M.*, 1996, 123-125.

(89) G. Van Oosterwyck, *l.c.*, 124.

(90) [Rb. Luik 20 november 1993](#); [Gent 7 september 1995](#), *T. Not.*, 1996, 591.

wijsakte van een handgift werden opgemaakt door een notaris die de testator/schenker helemaal niet kende(91).

Dat de tussenkomst van de notaris niet op zich waarborgt dat alle dwang uitgesloten is, blijkt uit het feit dat een afwijkende handtekening onder een notarieel testament(92) of een valse verklaring van de testator dat hij niet kan tekenen (art. 973 B.W.(93)) veelal geïnterpreteerd wordt als een laatste middel voor de erfflater om aan te tonen dat hij niet uit vrije wil handelde.

30. In de onderzochte periode werd in de rechtspraak geen enkele toepassing gevonden m.b.t. het betwiste vraagstuk of het vermoeden van wederrechtelijke beïnvloeding, ingesteld door artikel 909 B.W., ook kan gelden als een feitelijk vermoeden *juris tantum* ten aanzien van beheerders van bejaardentehuizen(94). In het kader van onderhavige bijdrage kan volstaan worden met te vermelden dat elke betwisting vermeden wordt indien men erin slaagt aan te tonen dat de begunstigde ten opzichte van de testator of schenker daden van geneeskunde gesteld heeft gedurende de ziekte waaraan deze overleden is. In dit geval zal het wettelijk vermoeden van toepassing zijn ongeacht het beroep van de begunstigde (directeur van een bejaardentehuis, vroedvrouw, verpleger, „genezer”). Aan het criterium „daden van geneeskunde” wordt evenwel niet voldaan door het uitvoeren van handelingen op het niveau van verpleegkundigen, tenzij deze geschieden op eigen initiatief en niet worden gesuperviseerd door een geneesheer(95). Een andere denkpiste, die door Bael gesuggereerd werd, bestaat erin om ten aanzien van directeurs van een bejaardentehuis het feitelijk vermoeden dat uit hun hoedanigheid voortvloeit te combineren met andere feitelijke vermoedens(96).

Gelet op de strenge vereisten die aan het bewijs van erfenisbejaging worden gesteld, komt het ons voor dat in een tijd van voortschrijdende vergrijzing en dus van opname van een steeds groter deel van de bevolking in private of openbare rust- en verzorgingstehuizen, de invoering van een — liefst weerlegbaar — vermoeden van wederrechtelijke beïnvloeding aangewezen lijkt. Dit lijkt des te meer verantwoord omdat het vaak langdurig verblijf in het bejaardentehuis met zijn dagdagelijkse afhankelijkheid ideale mogelijkheden biedt voor invloedsmisbruik(97).

(91) *Gent 7 september 1995*, zie ook *Gent 21 februari 1997*.

(92) L. Raucent, *Les libéralités*, 203, nr. 285, zie de nuancerings bij J. Bael, *o.c.*, in *Notariële actualiteit — Familierecht*, 206-207, 22. Zie nochtans *Rb. Brussel 18 januari 1994*.

(93) Zie hierover R. Dillemans, *Testamenten*, nr. 49.

(94) Zie hierover uitgebreid, vorig overzicht, dit tijdschrift, 1994, 1631-1633, nr. 24; J. Bael, „Algemene geldigheidsvereisten”, in *Notariële actualiteit — Familierecht, o.c.*, 115-116, nr. 17; P. Delnoy, *l.c.*, in *J.T.*, 1989, 301; E. de Wilde d’Estmael, *Les donations, o.c.*, 104-105, nr. 83.

(95) J. Sace, *Les libéralités, o.c.*, 213, nr. 193.

(96) J. Bael, „Algemene geldigheidsvereisten”, in *Notariële actualiteit — Familierecht, o.c.*, 117, voetnoot 64.

(97) Zie uitgebreid: N. Geelhand, „Le juge aux prises avec la lettre et l’esprit de l’article 909 du Code civil”, (noot onder Luik 3 mei 1988), *R.C.J.B.*, 1991, 116.

§ 1. Algemeen

31. Zoals bekend is naar luid van artikel 902 B.W. elke persoon in principe bekwaam om te beschikken of te verkrijgen bij schenking of testament, tenzij de wet hem daartoe onbekwaam verklaart.

De rechts- en handelingsbekwaamheid tot beschikken moet ten aanzien van schenkingen bestaan op het ogenblik én van het aanbod én van de aanvaarding. Indien de schenking gebeurt onder opschortende voorwaarde, volstaat het dat de schenker bekwaam is op het ogenblik van de schenking, logisch gevolg trouwens van de retroactieve werking van de voorwaarde(99).

Bij testamenten moet de testator rechts- en handelingsbekwaam zijn op het ogenblik van de redactie van het testament. Bij zijn overlijden, moment waarop het testament uitwerking krijgt, moet hij enkel nog bekwaam zijn om zijn goederen over te dragen. Er wordt dus enkel vereist dat de erflater op het ogenblik van zijn overlijden bekwaam is om een testament na te laten, maar niet om er nog één op te maken(100).

32. De begunstigde van een schenking moet rechtsbekwaam tot ontvangen zijn op het ogenblik van het aanbod van de schenking en rechts- en handelingsbekwaam op het ogenblik van de aanvaarding en de kennisgeving ervan.

Inzake legaten dient de rechtsbekwaamheid te bestaan bij het overlijden van de testator. Het is immers op dat tijdstip dat voor de legataris de rechten ontstaan. Indien er nochtans in hoofde van de legataris een bijzondere rechtsonbekwaamheid tot ontvangen bestaat (b.v. de voogd, een dokter in de geneeskunde of een bedienaar van de eredienst (artikelen 907 en 909 B.W.)), moet de rechtsbekwaamheid om te ontvangen reeds bestaan op het ogenblik van de redactie van het testament. De testator moet immers beschermd worden tegen erfenisbejaging van personen die t.a.v. hem in een machtspositie staan en dus reeds op het ogenblik van het testeren(101).

Indien het legaat onder opschortende voorwaarde werd vermaakt, moet de legataris rechtsbekwaam zijn zowel bij het overlijden van de erflater, als bij de verwezenlijking van de opschortende voorwaarde(102).

(98) Relevante rechtspraak uit deze periode: [Vred. Lier 30 juni 1992](#), *N.F.M.*, 1993, 17, noot W. Pintens; [Vred. Marchienne-au-Pont 2 juni 1993](#), *T.Vred.*, 1994, 114 en *J.L.M.B.*, 1992, 755; [Vred. Roeselare, 27 februari 1996](#), *R.W.*, 1997-98, 964.

(99) Beudant, *Donations et testaments*, I, nr. 91; De Page, VIII/1, nr. 191; Laurent, XI, nr. 374bis; Galopin, *Donations entre vifs et testaments*, nr. 12.

(100) M. Coene, Commentaar bij artikel 902 B.W., nr. 34, in *Comm. Erf.*; J. Sace, *Les libéralités*, 158, nr. 127.

(101) J. Sace, *o.c.*, 159, nr. 128.

(102) J. Sace, *Les libéralités, o.c.*, 260, nr. 244.

§ 2. Bekwaamheid tot beschikken(103)

1) Personen aan wie een voorlopig bewindvoerder is toegevoegd

33. In rechtspraak en rechtsleer bestaat heel wat betwisting niet alleen over de vraag of dergelijk persoon zelf nog giften kan doen maar ook of de voorlopige bewindvoerder gemachtigd kan worden om in naam van de beschermde persoon schenkingen te doen.

Nog een andere vraag is of deze beschermde persoon hoe dan ook giften kan doen t.v.v zijn voorlopige bewindvoerder, zie hierover evenwel verder nr. 45.

a. Bekwaamheid tot schenken

34. Volgens een eerste strekking moet in zake de bekwaamheid van de beschermde persoon om zelf nog schenkingen te doen een onderscheid gemaakt worden. Indien besloten werd tot een algemene bewindsoverdracht en de beschermde persoon dus niet meer de bekwaamheid heeft om onder bezwarende titel over zijn goederen te beschikken, kan hij *a fortiori* ook niet meer schenken. De schenking kan dan nietigverklaard worden louter op grond van artikel 488bis, i B.W.(104).

Wanneer evenwel de vrederechter de omvang van de bevoegdheden van de bewindvoerder specifiek heeft omschreven en de beschermde persoon in principe nog wel onder bezwarende titel mag beschikken, of in het eerder hypothetisch geval dat de vrederechter ondanks een algeheel bewind toch nog schenkingen toelaat, kan de beschermde persoon nog geldig schenken maar op voorwaarde dat hij gezond van geest was(105).

Anderen(106) beweren op basis van de parlementaire voorbereiding van de Wet van 18 juli 1991(107) dat bij algehele en ongenueanceerde bevoegdheidsoverdracht de beschermde persoon algeheel onbekwaam werd, dus inclusief om giften te doen.

Diametraal hiertegenover beweren anderen dat geen onderscheid moet gemaakt worden op basis van de omvang van de bevoegdheid van de bewind-

(103) Relevante rechtspraak uit deze periode: Vred. Lier 30 juni 1992, *N.F.M.*, 1993, 17, noot W. Pintens; Vred. Marchienne-au-Pont 2 juni 1993, *T.Vred.*, 1994, 114 en *J.L.M.B.*, 1992, 755; Vred. Roeselare 27 februari 1996, *R.W.*, 1997-98, 964; Brussel 17 juni 1996, *A.J.T.*, 1997-98, 456.

(104) W. Pintens en A. Verbeke, „Voorlopig bewind over de goederen toebehorend aan een meerderjarige”, *R.W.*, 1991-92, 177-178; W. Pintens, „Voorlopig bewind en beschikkingen om niet”, (noot onder Vred. Lier 30 juni 1992), *N.F.M.*, 1993, 21; E. Vieujean, „Protection du majeur physiquement ou mentalement inapte à gérer ses biens”, *T.B.B.R.*, 1993, 133, nr. 55; zie de kritiek van P. Delnoy, in *Chron. Dr. Not.*, 1995, 351.

(105) F. Blontrock, „De voorlopige bewindvoerder: de wet van 18 juli 1991”, *T. Not.*, 1992, p. 116, nr. 33; M. Coene, „Artikel 902 B.W.”, in *Comm. Erf.*, o.c., 6-7, nr. 10 en 13-14, nr. 22; E. de Wilde d’Estmael, *Les donations*, 92-93, nr. 65; J. Sace, *Les libéralités*, 171-172, nrs. 146-147.

(106) M. Coene, Commentaar bij artikel 902 B.W., nr. 10 in *Comm. Erf.*; A. Heyvaert, *Personen- en Familierecht*, Cursus U.I.A., 1991-92, nrs. 263 e.v.

(107) Verslag Herman-Michielsen, *Gedr. St.*, Senaat (1990-91), nr. 1102/3, 8 en 92.

voerder, zij zijn van mening dat de beschermde persoon hoe dan ook nog giften kan doen maar uiteraard steeds op voorwaarde dat hij gezond van geest is(108).

Argument voor deze laatste stelling is allicht dat in elk geval de bevoegdheid om giften te doen niet kan overgedragen worden en een algehele bevoegdheidsoverdracht dus daarop nooit betrekking kan hebben.

In afwachting van wetgevende verduidelijking wordt terecht aan de vrederechter de raad gegeven in zijn vonnis tot aanstelling van een voorlopig bewindvoerder duidelijk aan te geven of door de beschermde persoon nog zelf schenkingen of testamenten kunnen gedaan worden(109).

35. De Vrederechter van Marchienne-au-Pont was nog een andere mening toegedaan nu hij een dame, die onder algemeen voorlopig bewind was geplaatst, machtigde om zelf een interpretatieve overeenkomst te ondertekenen waarbij ze afstand deed van een legaat dat haar vermaakt werd, in het voordeel van kinderen wier afstamming niet vaststond. De vrederechter was van oordeel dat ten aanzien van „les actes de libéralité ou similaires” de regel geldt dat „la personne protégée peut seule les consentir, si elle dispose du discernement suffisant”(110). Deze uitspraak kan nochtans niet bijgetreden worden. Contradictorisch lijkt ons om te beginnen te stellen dat de beschermde persoon alleen kan optreden maar hem anderzijds toch te machtigen. Machtiging is immers een controlemaatregel bij het beheer van andersmans vermogen. Bovendien gaat dergelijke toelating voorbij aan het opzet van de Wet van 18 juli 1991, nl. een beschermende — zij het gediversifieerde — oplossing bieden voor diegenen die in de onmogelijkheid verkeren hun goederen te beheren. Wanneer besloten wordt tot een algemeen voorlopig bewind kan deze beslissing niet op dergelijke manier ondergraven worden.

Men kan zich trouwens afvragen wat de vrederechter bedoelde met „actes de libéralités ou similaires (eigen cursivering). Dergelijke afstand van recht is, zo hij uit vrijgevigheid gebeurde, duidelijk een schenking en dus geen „acte similaire”. Iets minder duidelijk is misschien of het dan om een onrechtstreekse dan wel om een rechtstreekse schenking gaat (zie hierover verder nrs. 267-268) en dienovereenkomstig al dan niet inbreuk gepleegd werd op de vormvoorschriften van de schenking.

36. Naar analogie met wat geldt voor minderjarigen en zwakzinnigen wordt aanvaard dat een onder bewind geplaatste persoon bescheiden gelegenheds-

(108) H. Casman, „Voorlopig bewind over de goederen van een (geestes)zieke persoon”, in *Het nieuwe statuut van de (geestes)zieken. Wetten van 1990-1991*, G. Baeteman (ed.), Antwerpen, E. Story-Scientia, 1992, p. 138, nr. 41.

(109) P. Delnoy, *l.c.*, in *Chron. Dr. Not.*, 1995, 353-354.

(110) [Vred. Marchienne-au-Pont 2 juni 1993](#).

geschenken en aalmoezen kan doen(111) en dus daartoe ook geen machtiging behoeft, wat trouwens, zoals gezegd, een controlemaatregel is bij beheer van andersmans vermogen. De Vrederechter van Roeselare hield er een andere mening op na en machtigde een beschermde persoon om aan haar dochter een bedrag van 20.000 frank te schenken. Merkwaardig is dat enerzijds gesteld wordt dat de algemene onbekwaamheid van de beschermde persoon uitsluit dat deze nog kan schenken, maar anderzijds ook geoordeeld wordt dat het leefgeld, dat de bewindvoerder bij toepassing van artikel 488*bis*, f, § 5 B.W. ter beschikking van de beschermde persoon kan stellen, wel kan aangewend worden om schenkingen te doen. Vermits een eenmalige schenking van 20.000 frank gelijkgesteld kan worden met 40 wekelijkse besparingen op het leefgeld ten bedrage van 500 frank, besluit de vrederechter tot toelaatbaarheid van de schenking(112).

Maar is ook deze redenering niet contradictorisch? Als men, zoals de vrederechter, aanvaardt dat een algemene bevoegdheidsoverdracht de beschermde persoon onbekwaam maakt om te schenken, kan deze onbekwaamheid dan omzeild worden door een machtiging waarbij gerefereerd wordt aan besparingen op het „leefgeld”? Te meer daar dit leefgeld niet bedoeld is om weg te schenken maar wel om het lot van de beschermde persoon te verbeteren (zie art. 488*bis*, f, § 5 B.W.).

Trouwens iedere eenmalige schenking kan dan opgesplitst worden in een aantal besparingen op het wekelijkse leefgeld(113).

37. Eveneens betwist is het antwoord op de andere vraag, nl. of de voorlopige bewindvoerder gemachtigd kan worden voor de beschermde persoon een schenking te doen?

De Vrederechter van Marchienne-au-Pont oordeelde van niet(114). De vrederechter van Lier had daarentegen geen bezwaar om de voorlopige bewindvoerder te machtigen namens de beschermde persoon althans een onroerend goed te schenken aan zijn kinderen(115).

Ons lijkt dat de uitspraak van de Vrederechter te Marchienne-au-Pont moet bijgetreden worden. Traditionele argumenten hiervoor zijn: 1) dat schenkingen omwille van de *animus donandi* die eraan ten grondslag ligt, strikt persoonlijke rechtshandelingen zijn(116), 2) dat overeenkomstig de algemene beginselen inzake bewind, de vertegenwoordiger alleen handelingen kan stellen die nodig of nuttig zijn voor het behoud, de aspectatieve vermeerdering en de redelijke vruchtdraging van de goederen onder zijn be-

(111) J. Sace, *Les libéralités*, 172, nr. 147.

(112) [Vred. Roeselare 27 februari 1996.](#)

(113) F. Buyssens, „Artikel 1419 B.W.”, in *Comm. Pers., o.c.*, 3, nr. 3.

(114) [Vred. Marchienne-au-Pont 2 juni 1993.](#)

(115) [Vred. Lier 30 juni 1992.](#)

(116) De *animus donandi* kan alleen beoordeeld worden door de persoon van de schenker.

wind(117), 3) dat de lijst van rechtshandelingen die met bijzondere machtiging van de vrederechter gesteld kunnen worden (art. 488*bis*, f, § 3, lid 2) (wellicht daarom) niet expliciet schenkingen vermeldt(118).

38. De enige uitzondering die op dit principe aanvaard wordt, geldt de gebruikelijke gelegenheidsgeschenken en aalmoezen. Deze kunnen door de bewindvoerder gedaan worden op voorwaarde dat ze in verhouding staan tot het vermogen van de beschermde persoon(119).

b. Bekwaamheid tot testeren

39. In de rechtspraak was de vraag nog niet aan de orde of de beschermde persoon al dan niet zelf een testament kan maken. Maar ook hierover is de rechtsleer het oneens. Sommigen oordelen dat de beschermde persoon inderdaad een testament kan maken als hij gezond van geest is(120). Argument is dat de beschermde persoon zichzelf hierdoor niet kan schaden, waarop geantwoord wordt dat dit geen relevant criterium is en niet wegneemt dat wel de familie hierdoor geschaad kan zijn(121). Ook wordt beweerd dat het feit dat iemand onder bewind geplaatst werd, niet aangezien mag worden als een feitelijk vermoeden van onbekwaamheid, dat een omkering van de bewijslast zou meebrengen(122), omdat zodoende voorbijgegaan wordt aan het feit dat de redenen voor een voorlopig bewind ook louter materieel kunnen zijn.

Overtuigender lijkt ons het argument dat reeds aangehaald werd inzake de bevoegdheid om schenkingen te doen, nl. dat de bevoegdheid om giften te doen niet kan overgedragen worden en een algehele bevoegdheidsoverdracht dus daarop nooit betrekking kan hebben. Hierbij kan zelfs verwezen worden naar een passage van de parlementaire voorbereiding van de Wet van 14 juli 1976 met betrekking tot de bevoegdheidsintrekking van een gehuwd persoon

(117) W. Van Gerven, *Bewindsbevoegdheid*, nr. 40.

(118) J. Bael, *o.c.*, in *Notariële actualiteit — Familierecht, o.c.*, 113, nr. 13; F. Buysens, „Artikel 1419 B.W.”, in *Comm. Pers., o.c.*, 3-4, nr. 4; P. Delnoy, *l.c.*, in *Chron. Dr. Not.*, 1995, 357-358; Y. Leleu en J.-M. Vanstaen, „La protection des biens des personnes totalement ou partiellement incapables d'en assurer la gestion — Aperçu législatif et commentaire”, *Act. Dr.*, 1993, p. 120, nr. 37; J.-P. Masson, „Le nouveau régime de protection des biens des incapables majeurs”, *Rev. Not. B.*, 1992, p. 196, nr. 21; W. Pintens en A. Verbeke, *l.c.*, 177; W. Pintens, *l.c.*, in *N.F.M.*, 1993, 18-19, nrs. 3-8; E. Vieujean, *l.c.*, 120, nr. 37. *Contra*: F. Blontrock, *l.c.*, 116, nr. 33.

(119) M. Coene, Commentaar bij artikel 902 B.W., nr. 33, in *Comm. Erf*.

(120) F. Blontrock, *l.c.*, 116, nr. 33; H. Casman, *Notarieel familierecht*, Gent, Mys & Breesch, 1991, 138, nr. 41; W. Pintens en A. Verbeke, *l.c.*, 178, nr. 38; W. Pintens, *l.c.*, in *N.F.M.*, 1993, 21, nr. 12. Anders blijkbaar *contra* P. Delnoy, *l.c.*, in *Chron. Dr. Not.*, 1995, 353-354 en ook M. Coene, Commentaar bij artikel 902, gecit., nr. 10 en De Meuter, „De nieuwe wetgeving m.b.t. de bescherming van de persoon en de goederen van de geesteszieke”, *Waarvan akte*, 1991, 186, nr. 70 die evenwel preciseren dat de vrederechter natuurlijk altijd een uitdrukkelijke uitzondering in die zin kan (maar moet) voorzien.

(121) P. Delnoy, *l.c.*, in *Chron. Dr. Not.*, 1995, 352.

(122) In deze zin: W. Pintens, *l.c.*, in *N.F.M.*, 1993, 22, nr. 12, *in fine*.

voorzien door artikel 1426 B.W. Daar werd uitdrukkelijk gepreciseerd⁽¹²³⁾ dat het nochtans de bedoeling van de wetgever was dat de getroffen echtgenoot zelfs na een gehele bevoegdheidsoverdracht toch nog bevoegdheden met een persoonlijk karakter zou kunnen blijven uitoefenen. Hierbij werd expliciet verwezen naar het maken van een testament, niet naar het doen van schenkingen onder de levenden.

Deze problematiek kwam intussen, maar na de te bespreken periode herhaald in de aktualiteit. Hierop pas in volgend overzicht uitgebreid worden ingegaan⁽¹²⁴⁾.

40. Uiteraard bestaat er geen enkele betwisting over dat de voorlopig bewindvoerder geen testament kan maken in de plaats van de beschermde persoon. Dit zou immers zowel ingaan tegen het essentieel persoonlijk karakter van het testament, dat geen vertegenwoordiging toelaat, als tegen de algemene beginselen inzake bewind⁽¹²⁵⁾.

2) *Gehuwde personen*

41. Sinds de hervorming van het huwelijksvermogensrecht kan een gehuwd persoon niet zonder de toestemming van zijn mede-echtgenoot goederen wegschenken die tot het gemeenschappelijk vermogen behoren (artikel 1419 B.W.). Door het louter feit van de — zij het langdurige — feitelijke scheiding wordt het huwelijksstelsel niet ontbonden en blijven dus o.m. de regels inzake bestuur van het gemeenschappelijk vermogen onverminderd gelden. Het hof van Brussel⁽¹²⁶⁾ kon dan ook niet anders dan bevestigen dat artikel 1419 B.W. blijft gelden ook zo de echtgenoten reeds meer dan vierenvestig jaar feitelijk gescheiden leefden, maar niet uit de echt gescheiden waren. Wel vindt het hof volgende uitweg: het is van oordeel dat het voor de miskende echtgenote niet volstond alleen maar in te roepen dat ze haar toestemming voor de schenking niet gegeven had. Het was nodig, opdat de schenking inderdaad als nietig zou kunnen beschouwd worden, dat ze hiertoe effectief de vordering tot nietigverklaring, zoals voorzien bij artikel 1422 B.W., zou inspannen en dit binnen de gestelde termijn. Deze vordering staat alleen maar open voor de miskende echtgenoot. De ingeroepen onbekwaamheid van de echtgenoot/schenker was dus, aldus het hof, maar relatief.

(123) Verslag Hambye, *Gedr. St.*, Senaat, B.Z., 1974, nr. 683/2, 68.

(124) Vred. Luik 1 december 1998; Vred. Nijvel 3 december 1998; Vred. Soignies 22 februari 1999, *Jur. L. M. et B.*, 1999, 817-823, noot P. Delnoy, zie ook V. Callens, „Schenkingen aan/door personen onder voorlopig bewind geplaatst (W. 18 juli 1991)” *Jur. Falc.*, 1998-99, 365-410.

(125) Zie de verwijzingen aangehaald door J. Bael, *l.c.*, in *De erfrechtelijke reserve in vraag gesteld, o.c.*, 303, voetnoot 3.

(126) Brussel 17 juni 1996.

§ 3. Handelsonbekwamen tot ontvangen(127)

42. Niet ontvoogde minderjarigen zijn handelsonbekwaam om de schenkingen die hun gedaan werden te ontvangen. Indien beide ouders nog in leven zijn, kunnen deze de schenking aanvaarden, zonder dat hiertoe enige machtiging vereist is (art. 376 B.W.). Indien de minderjarige nog slechts één of geen ouder meer heeft, kan de voogd de schenking aanvaarden mits machtiging van de familieraad (art. 463 B.W.).

Alhoewel de wet voor legaten niet in een uitdrukkelijke bepaling voorziet wordt aangenomen dat dezelfde regels gelden(128).

Wel moet ook rekening gehouden worden met artikel 935, § 3 B.W., dat alle ascendenten toelaat namens de minderjarige een schenking te aanvaarden, zonder dat hiertoe enige machtiging vereist is. *Ratio legis* van laatstgenoemde bepaling is zoveel mogelijk te vermijden dat giften aan minderjarigen niet aanvaard zouden worden.

Volgens sommigen(129) primeert de bevoegdheid van de ascendenten deze van de voogd niet-ascendent. Dit zou inhouden dat in geval de ascendenten weigeren de gift te aanvaarden dit niet door de voogd zou kunnen gebeuren zelfs al zou hij hiertoe gemachtigd zijn door de familieraad. Maar als noch de ouder noch een andere ascendent tot voogd aangesteld werd, betekent dit dat zij niet voor deze taak in aanmerking konden komen. Er is dan ook geen enkele reden om hun beslissing te laten primeren op deze van de voogd.

43. De problematiek van mogelijke belangentegenstelling bij schenkingen door ouders aan hun minderjarige kinderen(130) werd in de te bespreken periode fundamenteel beïnvloed door de wet van de Wet 13 april 1995 betreffende de gezamenlijke uitoefening van het ouderlijk gezag.

Dit probleem is aan de orde bv. wanneer de ouders in het kader van een echtscheiding door onderlinge toestemming in de regelingsakte beslissen een gemeenschappelijk onroerend goed aan hun minderjarig(e) kind(eren) te schenken, of zo één van de ouders een eigen onroerend goed schenkt, dat met hypotheek bezwaard is(131).

Door genoemde Wet van 13 april 1995 werd de tot dan geldende regeling fundamenteel gewijzigd. Algemeen wordt aanvaard dat er slechts van een

(127) Relevante rechtspraak uit deze periode: [Antwerpen 1 februari 1993](#), *R.W.*, 1993-94, 363, noot; [Cass. 28 april 1995](#), *R.W.*, 1995-96, 260, noot W. Pintens; [Rb. Brussel 22 september 1995](#), *Rev. Not. B.*, 1996, 131.

(128) J. Sace, *Les libéralités*, 202-203, nr. 182.

(129) J. Sace, *Les libéralités*, 203, nr. 183. *Contra*: E. de Wilde d'Estmael, *Les donations*, 101, nr. 77.

(130) Zie ook vorig overzicht, dit tijdschrift, 1994, 1639, nr. 36.

(131) Zie over de materie van schenkingen aan minderjarigen uitgebreid: F. Buysens, „Schenkingen aan minderjarigen bij echtscheiding door onderlinge toestemming”, *E.J.*, 1995/7, 98-102 en „Ouderlijk gezag en echtscheiding door onderlinge toestemming”, in *Dossier Jong Vlaams Notariaat*, Brugge, Die Keure, 1998, (73) 82-84, nrs. 16-18.

belangentegenstelling in de zin van het huidig artikel 378, lid 3 B.W. sprake is, indien de belangentegenstelling zich voordoet tussen *beide* ouders enerzijds en het kind anderzijds(132). Voordien werd op grond van de gelijklopende beslissingsbevoegdheid van de ouders aanvaard dat één ouder kon optreden voor de minderjarige en de schenking kon aanvaarden die door de andere gedaan werd, althans zo het ging om een eigen en niet-gehypothekeerd goed van de ouder/schenker of van een onverdeeld goed van beide ouders. In dergelijk geval aanvaardde de ene ouder namens het kind wat door de andere geschonken werd. In alle andere gevallen, b.v. van schenking van een gemeenschappelijk goed of van een goed dat met hypotheek belast was, was sprake van belangentegenstelling(133).

Nu de wetgever in de Wet van 13 april 1995 een vermoeden van instemming van de andere echtgenoot heeft ingevoerd indien een echtgenoot alleen optreedt (zie art. 374, lid 1 en 376, lid 2 B.W.), is er o.i. steeds en automatisch sprake van belangentegenstelling. Elke echtgenoot wordt immers geacht ook voor de andere echtgenoot op te treden(134). Het lijkt ons dus dat voortaan voor de aanvaarding van schenkingen door ouders aan hun kinderen steeds een beroep zal moeten gedaan worden op de tussenkomst van een andere bloedverwant in opgaande lijn bij toepassing van artikel 935, lid 3 B.W. of een voogd *ad hoc* zal moeten aangesteld worden(135).

Paradoxaal is dan wel dat deze regeling alleen geldt voor ouders die onderworpen zijn aan het systeem van de gezamenlijke uitoefening van het ouderlijk gezag en niet voor ouders waarbij een exclusieve uitoefening van dat gezag geldt.

§ 4. Relatief rechtsonbekwamen tot ontvangen

1) Wettelijk vertegenwoordigers(136)

44. Naar luid van artikel 907 B.W. kan een minderjarige, ook al heeft hij de leeftijd van zestien jaar bereikt, geen beschikking maken ten voordele van zijn voogd. Eens meerderjarig geworden, kan geen schenking, noch testamentaire beschikking geschieden ten gunste van de gewezen voogd, zolang de slotrekening over de voogdij niet gedaan en aangezuiverd is (artikel 907

(132) P. Senaeve, Commentaar bij artikel 378 B.W., 12-13, nrs. 27-28 in *Comm. Pers.*

(133) F. Buyssens, *l.c.*, in *Dossier Jong Vlaams Notariaat, o.c.*, 82-83, nr. 16.

(134) F. Buyssens, *l.c.*, in *Dossier Jong Vlaams Notariaat, o.c.*, 83, nr. 17.

(135) *Ibid.*, 84, nr. 17. Vgl. het nieuw ingevoerde (ontwerp)artikel 378, zoals voorgesteld door het wetsontwerp houdende hervorming van de voogdij over minderjarigen en tot wijziging van diverse wetsbepalingen.

(136) Relevante rechtspraak uit deze periode: *Antwerpen 1 februari 1993, R.W.*, 1993-94, 363, noot; *Cass. 28 april 1995, R.W.*, 1995-96, 260, noot W. Pintens; Rb. Brussel 2 september 1995, *Rev. Not. B.*, 1996, 131.

B.W.(137). *Ratio legis* is het mogelijk invloedsmisbruik van de voogd t.a.v. zijn pupil.

In vorig overzicht(138) werd uitgebreid ingegaan op de vraag of deze regel ook van toepassing kan verklaard worden op andere wettelijke vertegenwoordigers en verwezen werd naar de algemene opvatting terzake die een restrictieve interpretatie van artikel 907 B.W. voorstaat, gezien het algemeen beginsel van bekwaamheid vervat in de artikelen 902 en 1123 B.W., en de regel dat uitzonderingsbepalingen restrictief dienen te worden geïnterpreteerd(139). Dat leidt ertoe dat nu artikel 907 B.W. het alleen heeft over minderjarigen, het enkel van toepassing kan zijn op de voogd(140). Het is ook niet van toepassing op de toeziende voogd of de voogd *ad hoc*(141).

Anderzijds werd daar aangetoond dat artikel 907 B.W. afgestemd op de specifieke situatie van minderjarigen, die voordien nooit handelingsbekwaam waren maar het normaal bij hun meerderjarigheid wel worden, niet zo maar analoog kan toegepast worden op personen die vroeger wel handelingsbekwaam waren, maar het nadien niet meer zijn omwille van een mentaal probleem dat wellicht voor de rest van hun dagen zal duren(142).

45. Dat artikel 907 B.W. restrictief moet toegepast worden, werd in de te bespreken periode bevestigd door het Hof van Cassatie(143) dat een arrest van het hof van Antwerpen verbrak dat het tegendeel had beweerd. Door het Antwerpse hof werd een testament nietig verklaard omdat een persoon die ten gevolge van collocatie in een krankzinnigengesticht was opgenomen (in toepassing van de intussen afgeschafte Krankzinnigenwet van 13 juni 1850) er in beschikt had ten voordele van (de zoon van, zie verder nr. 50) zijn bijzondere voorlopige bewindvoerder(144).

Deze uitspraak van het Hof van Cassatie blijft nochtans van belang omdat ze impliceert dat artikel 907 B.W. ook niet kan ingeroepen worden t.a.v. giften door een beschermde persoon t.v.v. zijn voorlopig bewindvoerder aangesteld in toepassing van de Wet van 18 juli 1991.

46. Dat het *de lege ferenda* wellicht opportuner zou zijn om in dit verband ook een relatieve rechtsonbekwaamheid tot ontvangen in hoofde van deze bewindvoerder in te voeren, wordt door de rechtsleer bepleit, zij het met deze

(137) Zie hierover uitgebreid, S. Mosselmans, Commentaar bij artikel 907 B.W. in *Comm. Erf.*

(138) Dit tijdschrift, 1994, 1642, nrs. 44 e.v.

(139) P. Delnoy, *l.c.*, in *J.T.*, 1989, 302.

(140) Zie vorig overzicht, dit tijdschrift, 1994, 1642, nr. 44.

(141) S. Mosselmans, Commentaar bij artikel 907 B.W. nrs. 41 en 42 in *Comm. Erf.*; J. Sace, *Les libéralités*, 211, nr. 192.

(142) Zie ook S. Mosselmans, *o.c.*, nrs. 66 e.v.

(143) *Cass. 28 april 1995.*

(144) Antwerpen 1 februari 1993, (zie de kritiek van P. Delnoy, *l.c.*, in *Chron. Dr. Not.*, 1995, 356), na het in vorig overzicht besproken vonnis van de rechtbank van Mechelen van 1 juni 1987 (dit tijdschrift 1994, 1642).

precisering dat, zoals in artikel 909 B.W., in een uitzondering moet voorzien worden voor de echtgenoot en de naaste familie van de beschermde persoon. Bij toepassing van artikel 488bis, c, § 1, tweede lid B.W. dienen deze immers bij voorkeur tot voorlopig bewindvoerder te worden aangewezen (145).

De relevantie van het hele probleem hangt nochtans in grote mate af van het antwoord op de vraag of een persoon die onder voorlopig bewind werd gesteld, hoe dan ook nog zelf geldig giften kan doen (zie hierover hoger nrs. 34 e.v.). Maar het lijkt ons hoe dan ook aangewezen alleen maar een vermoeden *juris tantum* in te voeren.

2) *Dokters in de geneeskunde*(146)

47. Dokters in de geneeskunde of de heelkunde lopen de onbekwaamheid van art. 909 B.W.(147) slechts op wanneer zij de beschikker hebben behandeld gedurende de ziekte waaraan hij is overleden en wanneer de beschikking onder de levenden of bij testament in hun voordeel in de loop van die ziekte is gemaakt.

De rechtsleer leidt uit deze wetsbepaling af dat er — cumulatief — aan drie toepassingsvoorwaarden moet zijn voldaan:

- de geneesheer moet de zieke beschikker hebben behandeld;
- de behandeling moet hebben plaatsgevonden tijdens de laatste ziekte, d.i. de ziekte waaraan de beschikker is overleden;

(145) W. Pintens, „Onbekwaamheid tot verkrijgen en voorlopig bewind”, noot onder Cass. 28 april 1995, *R.W.*, 1995-96, 261-262.

(146) Relevante rechtspraak uit deze periode: [Rb. Brussel 22 september 1995](#), *Rev. Not. B.*, 1996, 131.

(147) Daarover H. De Page, *Traité élémentaire de droit civil belge*, VIII/1, *Les libéralités (généralités). Les donations*, Brussel, Bruylant, 1944, nr. 171 e.v.; A. Kluyskens, *De schenkingen en testamenten*, Gent, Van Rysselberghe & Rombaut, 1930, nr. 64 e.v.; H. Nijs, „Art. 909 B.W.”, in *Comm. Erf.*, losbl., 1989; J. Sace, *Les testaments (fond)* in *Rép. Not.*, III, boek 8/3, Brussel, Larcier, losbl., 1990, nr. 88 e.v.; zie ook de vorige overzichten, dit tijdschrift, 1985, nr. 9, p. 548-549 en 1994, nr. 38 e.v., p. 1640 e.v.

Voor de besproken periode zie E. de Wilde d'Estmael, *Les donations* in *Rép. Not.*, III, boek 7, Brussel, Larcier, 1995, nr. 83 e.v., p. 103 e.v.; J. Sace, *Les libéralités (dispositions générales)*, in *Rép. Not.*, III, boek 6, Brussel, Larcier, 1993, nr. 193, p. 212-213; zie ook J. Bael, „Algemene geldigheidsvoorwaarden inzake schenkingen en testamenten” in X., *Familierecht, Notariële actualiteit*, 7, Brugge, Die Keure, 1996, (105) nr. 17, p. 115-116.

Zie, wat het Franse recht betreft, B. Dutheillet-Lamonthezie en J. de Saint-Affrique, „Donations et testaments. Capacité de disposer ou de recevoir par donation entre vifs ou par testament. Incapacité relative des médecins, pharmaciens et ministres du culte” in *Juris-Classeur civil*, art. 909 C.civ., Parijs, losbl., 1997, 20 p.; I. Najjar, in *Répertoire civil Dalloz*, v *Disposition à titre gratuit*, Parijs, Dalloz, losbl., 1998, nr. 766 e.v., p. 68 e.v.; F. Terré en Y. Lequette, *Droit civil. Les successions. Les libéralités*, Parijs, Dalloz, 1997, nr. 289, p. 235-236. M.b.t. het Nederlandse recht (art. 953, lid 1 Ned.B.W.), zie Asser-Perrick, *Erfrecht*, Deventer, W.E.J. Tjeenk Willink, 1996, nr. 166, p. 148-151; Pitlo-van der Burght, *Erfrecht*, Arnhem, Gouda Quint, 1997, nr. 60, p. 92-94; M.J.A. van Mourik, *Erfrecht* in *Studiepockets privaatrecht*, nr. 37, Deventer, W.E.J. Tjeenk Willink, 1997, nr. 413, p. 100-101; P.J.F.M. Le Cat, „Is de ene zijn dood de andere zijn brood? Artikel 4:953 BW en het arrest Hof Den Bosch 10 juni 1992 belicht”, *WPNR*, 1993, nr. 6099, p. 537-540 en nr. 6100, p. 554-555.

— de beschikking in het voordeel van de geneesheer moet tijdens deze laatste ziekte zijn gemaakt(148).

Degene die de geldigheid van de beschikking aanvecht, draagt de bewijslast(149).

48. In de te bespreken periode(150) was de delicate vraag aan de orde welke dokter precies beschouwd moet worden als diegene die de beschikker behandeld heeft gedurende de ziekte waaraan deze gestorven is en tijdens dewelke de gift werd gedaan.

Een tweeënzeventigjarige dame, die reeds lange tijd ziekelijk was, werd gedurende 24 dagen voor haar dood gehospitaliseerd. Tijdens dit verblijf dicteerde zij aan een notaris haar testament, waarin zij haar huisdokter en diens echtgenote aanstelde tot algemene legatarissen. Een nicht die zich gepasseerd voelde, vorderde de nietigverklaring van deze legaten op grond van artikel 909 B.W.

Vast stond dat de testatrice overleden was ingevolge de aanhoudende kwaal, voor de verzorging waarvan zij uiteindelijk, maar ook herhaald voordien, in het ziekenhuis was opgenomen.

De vraag die aan de rechtbank werd voorgelegd luidde als volgt: valt de huisarts bij wie de zieke testatrice over het algemeen in behandeling was, onder de toepassing van art. 909 B.W., wanneer de testatrice eens te meer in een ziekenhuis was opgenomen, met het oog op behandeling door een geneesheer-specialist, wanneer het testament in het voordeel van die huisarts gedurende deze laatste hospitalisatie werd verleden?

Deze maatschappelijk-praktisch en juridisch bijzonder belangrijke vraag wordt door de rechtbank ontkennend beantwoord.

Haar motivering is dat het niet de begiftigde geneesheer was die de testatrice tijdens de laatste, kritieke fase van haar ziekte had behandeld, maar wel de geneesheer-specialist verbonden aan het ziekenhuis waarin zij toen was opgenomen (alhoewel door deze het tegendeel was beweerd). Zij beroept zich ter staving (alleen) op twee arresten van het Hof van Beroep te Brussel(151).

Kenmerkend voor de toepassing van art. 909 B.W. is evenwel het door-

(148) Vgl. *Rb. Brussel 22 september 1995*, *Rev. Not. B.*, 1996, 131.

(149) B. Dutheillet-Lamonthezie en J. de Saint-Affrique, *l.c.* nr. 78, p. 12.

(150) *Rb. Brussel 22 september 1995*, *Rev. Not. B.*, 1996, 131; tegen dit vonnis is hoger beroep ingesteld.

(151) *Brussel 4 mei 1949*, *J.T.* 1949, 377 en *Brussel 6 januari 1982* *Rev. Not. B.* 1982, 422, noot Ph. De Page; zie echter ook *Rb. Marche-en-Famenne 30 januari 1975*, *Jur. Liège*, 1974-75, 189.

Wat de Franse rechtspraak betreft, zie *Cass.fr.civ. 22 januari 1968*, *Bull. cass. I*, nr. 26, p. 19; *Cass. fr. civ. 13 april 1988*, *Bull. cass. I*, nr. 100, p. 68; *Trib. civ. Niort 30 april 1857*, *D.*, 1859, 3, 15, noot.

Wat de Nederlandse rechtspraak betreft, zie *Hof 's-Hertogenbosch 10 juni 1992*, *NJ*, 1993, nr. 105, zoals verder toegelicht door P.J.F.M. Le Cat, *l.c.* nr. 4, p. 539.

slaggevend belang van de (combinatie der) omstandigheden van de zaak en bijgevolg het uiterst genuanceerd karakter daarvan. Dit betekent dat het erop aankomt eerst de feitelijke omstandigheden nauwkeurig na te gaan en pas nadien de principes in rechte toe te passen. Deze principes moeten bovendien verrijnd worden, zeker wanneer het gaat om een aanslepende of juist, een chronische ziekte(152).

De te stellen vragen hierbij zijn: heeft de begiftigde huisarts de testatrice ooit behandeld voor de ziekte waaraan zij is overleden? Ging het om een aanslepende of een chronische ziekte? Heeft de huisarts na de opname in het ziekenhuis nog enig contact gehad met de testatrice of met haar geneesheer-specialist, zodat er alsnog van enige mede-behandeling sprake kon zijn of dat er enige (onrechtstreekse) druk van zijnentwege op de testatrice kon uitgaan?

49. De verklaring van de testatrice aan de notaris dat de begiftigde niet haar behandelende geneesheer was, is op zich geenszins afdoende, vermits ook deze verklaring onder invloed kan afgelegd zijn.

Mogelijk misbruik van machtspositie en van beïnvloeding zijn immers de *ratio legis* van art. 909 B.W., zoals trouwens door de rechtbank van Brussel onderstreept wordt. Daarbij is vooral de vertrouwenspositie van de arts van belang(153), die naargelang de omstandigheden kan aanhouden, zelfs na een opname in het ziekenhuis en behandeling door een specialist aldaar.

Tenslotte verwijst de rechtbank naar het restrictieve karakter van interpretatie en toepassing van art. 909 B.W. („*odiosa sunt restringenda*”), een argument waarmee trouwens in de Belgische en Franse rechtspraak en rechtsleer graag wordt geschermd, maar dat in Nederland wordt afgeschoten(154) en dat hoe dan ook tot zijn ware proporties moet worden herleid. Beperkingen van de bekwaamheid om te ontvangen moeten immers ook en vooral overeenkomstig hun *ratio legis* worden geïnterpreteerd en toegepast(155).

3) Artikel 911 B.W.

50. De relatieve onbekwaamheden(156) tot ontvangen kunnen niet omzeild worden door een gift te doen aan een tussenpersoon. Omwille van hun nauwe verwantschap worden de ouders, de afstammelingen en de echtgenoot van de

(152) Zie b.v. I. Najjar, *l.c.*, nr. 806, p. 72; vgl. B. Dutheillet-Lamonthezie en J. de Saint-Affrique, *l.c.*, nr. 64, p. 10.

(153) H. Nijs, *l.c.*, 3, 4 en 5.

(154) *O.c.*, nr. 41, p. 101.

(155) Zie vorig overzicht (dit tijdschrift, nr. 41) en de verwijzing aldaar naar de bijdrage van N. Geelhand.

(156) Artikel 911 B.W. viseert alleen deze onbekwamen, zie M. Coene met medewerking van S. Mosselmans, Commentaar bij artikel 911 B.W., nrs. 6 e.v. in *Comm. Erf.*

onbekwame *juris et de jure* vermoed slechts tussenpersoon voor die onbekwame te zijn (artikel 911 B.W.(157)).

Deze tussenpersoonstelling geldt uiteraard alleen maar zo diegene waarvoor de gift uiteindelijk bestemd is zelf relatief rechtsonbekwaam is om zelf begunstigde te zijn en dus in zinnen hoofde voldaan is aan alle voorwaarden waaronder de artikelen 907 en 909 B.W. gelden(158). Zo kan de gift aan de echtgenote van een geneesheer die de beschikker wel liet hospitaliseren maar hem niet behandelde tijdens de ziekte waaraan hij overleden is, bezwaarlijk op grond van artikel 911 B.W. worden aangevallen(159). Hetzelfde geldt voor de gift door een beschermd persoon gedaan aan de zoon van zijn voorlopig bewindvoerder(160).

Niets belet de erfgenamen desgevallend te beweren dat deze gift toch op grond van captatie of suggestie tot stand kwam, maar dan moeten zij effectief het bewijs leveren dat dit het geval was.

51. Aangenomen wordt dat ook artikel 911 B.W. van restrictieve interpretatie is en dus niet toegepast kan worden bij giften aan de samenwonende partner van de relatief onbekwame(161). Dit impliceert dat de tussenpersoonstelling in dit geval daadwerkelijk moet bewezen worden, wat niet altijd gemakkelijk is. Want al kan dit met alle middelen van het recht(162), toch moet de tussenpersoonstelling nauwkeurig en zeker worden aangewezen(163).

In recente rechtsleer(164) werd dan ook opgemerkt dat dit onderscheid tussen echtgenoten en samenwoners wel erg discriminerend overkomt en dit aspect bij een komende gelijkshakeling van beide statuten best niet uit het oog verloren wordt. Dit gebeurde intussen. Door de (nog niet in werking getreden) Wet van 23 november 1998 tot invoering van de wettelijke samen-

(157) Zie hierover uitgebreid voor deze periode M. Coene en S. Mosselmans, *o.c.*; B. Ancel, „Capacité de disposer ou de recevoir par donation entre vifs ou par testament — Libéralités déguisées — Libéralités par personne interposée (art. 911 C.C.)”, *Jurisclasseur civil*, 1994; D. d’Ambra, „Interposition de personnes” in *Répertoire civil Dalloz*, 1998.

(158) De Page, VIII/1, nr. 217; Coene en Mosselmans, *o.c.*, nr. 55.

(159) Cass. Fr. 13 april 1988, *Bull. civ.*, 1988, I, 68, nr. 100; B. Ancel, *o.c.*, nr. 73; Coene en Mosselmans, *o.c.*, nr. 55; vgl. Rb. Brussel 22 september 1995. M.b.t. een legaat aan de praktijkvennootschap van de geneesheer-specialist, zie P.J.F.M. Le Cat, *o.c.*, *W.P.N.R.*, 1993, nr. 6099, 539.

(160) Cass. 28 september 1995.

(161) De Page, VIII/1, 313, nr. 220B; Raucent, *o.c.*, nr. 114; Sace, *o.c.*, nr. 12; Ancel, *o.c.*, nr. 71; Planiol-Ripert, V, nr. 256.

(162) Sace, *o.c.*, nr. 205.

(163) De Page, VIII/1, nr. 225; Coene en Mosselmans, *o.c.*, nr. 36.

(164) Coene en Mosselmans, *o.c.*, nr. 53.

woning werd artikel 911 B.W. aangepast en het vermoeden uitgebreid tot de wettelijk samenwonende partner van de onbekwame(165).

§ 5. Het speciale geval van de rechtspersonen

52. Giften aan rechtspersonen met een onbaatzuchtig doel en dus o.m. ook vrijgevheden aan verenigingen zonder winstoogmerk kunnen slechts aanvaard worden mits goedkeuring bij een met redenen omkleed koninklijk besluit. Hierop werd uitvoerig ingegaan in vorig overzicht(166).

Vrijgesteld van goedkeuring zijn giften aan VZW's die roerende goederen tot voorwerp hebben, waarvan de waarde niet hoger is dan 400.000 frank (art. 16 Wet van 27 juni 1921, zoals gewijzigd door de Wet van 18 juli 1991(167).

Door de Wet van 19 november 1998(168) wordt ook in dergelijke vrijstelling voorzien bij overdracht tussen componenten van een politieke partij. Als componenten van een politieke partij worden beschouwd instellingen, verenigingen, groeperingen en regionale entiteiten van een politieke partij, die rechtstreeks verbonden zijn met die politieke partij (b.v. studiediensten, politieke vormingsinstellingen).

53. Door de Wet van 13 april 1995(169) werd de Vennootschappenwet uitgebreid met een nieuw en bijzonder vennootschapstype, nl. de vennootschap met sociaal oogmerk (art. 164bis-164quater Venn.W.). De bedoeling hiervan is een oplossing te bieden voor die verenigingen die manifest handelsactiviteiten voeren, maar dit niet doen met de bedoeling hun leden te verrijken maar wel om een sociaal waardevol doel te realiseren(170). Dergelijke verenigingen kunnen de vorm aannemen van één van de handelsvennootschappen, vermeld in artikel 2 Venn.W. (NV, BVBA, CV,...). Bestaande VZW's kunnen zich omvormen in een vennootschap met sociaal oogmerk (art. 26bis-26septies Venn.W.)(171). Nergens is voorzien dat giften

(165) Art. 3 van de Wet van 23 november 1998, *B.S.*, 12 januari 1999, 786, ingevoerd bij amendement van senator Vandenberghe, *Gedr. St.*, Senaat 1997-98, nr. 916/5, 38, zie hierover P. Senaevé, „De wet van 23 november 1998 tot invoering van de wettelijke samenwoning”, *Echtsch. Journ.*, 1998/10, 158.

(166) Dit tijdschrift, 1994, 1646, nrs. 51 e.v.

(167) Zie hierover uitgebreid: Ph. 't Kint, *Les associations sans but lucratif*, in *Rép. Not.*, VIV/IX, Brussel, Larcier, 1999, J. Sace, *Les libéralités, o.c.*, 189, nr. 168; B. Wauters, „Giften aan VZW's”, *T. Not.*, 19 en M. Coene en S. Dujardin, Commentaar bij artikel 910 B.W. in *Comm. Erf.*

(168) Tot wijziging van de Wet van 4 juli 1989 betreffende de beperking en de controle van de verkiezingsuitgaven voor de verkiezingen van de federale Kamers, de financiering en de open boekhouding van de politieke partijen (*B.S.*, 10 december 1998).

(169) *B.S.*, 17 juni 1995.

(170) J. Van Bael, „Van programma-, restauratie- en reparatiewetten, verlos ons Heer!”, *N.F.M.*, 1995, (1) 25.

(171) Zie uitgebreid: Ph. 't Kint, *o.c.*, in *Rép. Not.*, XIV/IX, 174 e.v., nrs. 280 e.v.

aan dergelijke vennootschappen met sociaal oogmerk aan koninklijke goedkeuring onderworpen zijn.

54. Legaten aan VZW's genieten van een bijzondere vermindering op het vlak van de successierechten (8,8%, art. 59, 2° W.Succ.). Legaten aan provincies, gemeenten, provinciale en gemeentelijke openbare instellingen en instellingen van openbaar nut worden belast aan 6,6% (art. 59, 1° W.Succ.). Door het Decreet van het Vlaams Gewest van 20 december 1996(172) werd laatstgenoemde vermindering evenwel afhankelijk gesteld van het gelegen zijn in het Vlaams Gewest, zodat onder meer giften aan de Koning Boudewijnstichting niet meer in aanmerking kwamen voor het verlaagd tarief. Ten aanzien van instellingen van openbaar nut werd de voorwaarde van de ligging in het Vlaams Gewest echter door het Arbitragehof vernietigd(173).

AFDELING 3

OORZAAK

§ 1. Begrip(174)

55. Ook in deze periode werd bevestigd, wat in vorige periode(175) door het belangrijke cassatiearrest van 16 november 1989 voor het eerst met zoveel woorden werd gezegd, dat de oorzaak van een rechtshandeling, ze weze eenzijdig of bilateraal, gelegen is in de hoofdzakelijke beweegredenen die heeft voorgezeten bij diegene die de rechtshandeling stelde(176).

Dit cassatiearrest bleef in de besproken periode verder aanleiding geven tot overvloedige commentaren in de rechtsleer (zie ook verder nrs 71 e.v.)(177). In de rechtspraak van haar kant was om te beginnen aandacht voor het onderscheid tussen de oorzaak, gedefinieerd als doorslaggevende beweegredenen, en de voorwaarde. Dit probleem was aan de orde gesteld in een van de

(172) *B.S.*, 31 december 1996.

(173) Arbitragehof 9 december 1998, *B.S.*, 16 december 1998.

(174) Relevante rechtspraak uit deze periode: [Luik 19 mei 1992](#) en 26 januari 1993, *T.B.B.R.*, 1994, 45, noot F. Parisi; [Rb. Brussel 8 maart 1994](#), *Rev. Trim. Dr. Fam.*, 1995, 724 en *T.B.B.R.*, 1994, 512 en 1995, 329; [Rb. Brussel 27 januari 1995](#), *Rev. Trim. Dr. Fam.*, 1995, 730; [Gent 9 mei 1997](#), *T. Not.*, 1998, 210.

(175) Dit tijdschrift, 1994, 1652, nrs. 62-63 en 1664, nrs. 87 e.v.

(176) Brussel 27 januari 1995, vgl. [Gent 9 mei 1997](#).

(177) Zie o.m. L. Bracke, „Het nagestreefde doel versus de rechtszekerheid”, *N.F.M.*, 1998, 103-129; T. De Loor, „Het verval als wijze van beëindiging van een rechtshandeling ten gevolge van het wegvallen van voorwerp of oorzaak”, *R.W.*, 1995-96, 761-776; S. Nudelhole, „Une donation est-elle frappée de caducité par la disparition de sa cause, survenue postérieurement à la conclusion du contrat?”, *R.C.J.B.*, 1989, 78-112; F. Parisi, „Vers un principe général de caducité des libéralités consécutives à l'effacement de leur cause?”, *T.B.B.R.*, 1994, 281-328; S. Stijns, *De gerechtelijke en buitengerechtelijke ontbinding van overeenkomsten*, Antwerpen, Maklu, 1994, 61-122.

eerste commentaren bij het arrest van 1989(178). Meer bepaald werd daar betwist of door de mislukking van het huwelijk van de begunstigde zoon en schoondochter de oorzaak van de schenking voor de ouders vervallen was, dan wel of zodoende zich alleen de ontbindende voorwaarde van de schenking had voorgedaan.

56. In theorie is het onderscheid tussen oorzaak en voorwaarde duidelijk. De oorzaak is een essentieel element van de rechtshandeling, maakt er integreerend deel van uit en is vereist voor haar bestaan(179). Een rechtshandeling zonder oorzaak is nietig, maar de oorzaak hoeft niet uitdrukkelijk in de rechtshandeling gepreciseerd te worden, ze kan stilzwijgend aanwezig zijn(180). Een voorwaarde daarentegen is geen essentieel element voor het bestaan van de overeenkomst, maar slechts een uitwendig feit, vreemd aan de overeenkomst, dat evenwel door de partijen artificieel met de overeenkomst verbonden wordt(181). M.a.w. een rechtshandeling is perfect geldig ook als er geen voorwaarde aan gekoppeld wordt, maar zo het de bedoeling is er een voorwaarde aan te verbinden moet zij om gevolgen te kunnen hebben uitdrukkelijk in de rechtshandeling vermeld worden(182).

Soms wordt ook beweerd dat juist omwille van dit bijkomstig karakter het om een voorwaarde gaat zo men mag aannemen dat partijen ingecalculeerd hebben dat de gebeurtenis zich zou kunnen voordoen, ook al gaat het om een toekomstige en onzekere gebeurtenis. Als het voorval zich totaal onverwacht voordoet zou dit eerder wijzen in de richting van verval van de oorzaak(183). Dat dit laatste niet voor iedere rechter een overtuigend criterium was, zal verder blijken (zie verder nr. 73).

57. In de praktijk blijkt het onderscheid oorzaak/voorwaarde niet zo duidelijk te zijn. Tal van overwegingen kunnen bij de beslissing van de schenker meegespeeld hebben, zodat het soms bijzonder moeilijk wordt om uit te maken wat enerzijds als louter omringende omstandigheid moet beschouwd worden zonder dewelke de schenking weliswaar niet zou plaats gevonden hebben maar die haar niet heeft veroorzaakt en anderzijds wat de werkelijke beweegreden voor de schenking was. De te stellen vraag is dus niet of in de gewijzigde omstandigheid de schenker de gift nog zou gedaan hebben. Want

(178) L. Raucent, „Objet et cause des libéralités: les arrêts de la cour de cassation du 16 novembre 1989 et du 15 novembre 1990”, in *Quinze années d'application de la réforme des régimes matrimoniaux*, L. Raucent en J.L. Renchon (ed.), Louvain-la-Neuve, Academia-Bruylant, Brussel, 1991, 29-38.

(179) M. Van Quickenborne, *Contractuele erfstelling*, in *A.P.R.*, Brussel, E.Story-Scientia, 1991, 292, nr. 604.

(180) L. Raucent, *l.c.*, in *Quinze années, o.c.*, 34, nr. 16.

(181) Y. Hannequart, *Les Nouvelles, droit civil*, Dl. VI, tw^o *La condition*, nrs. 37 e.v.; M. Puelinckx-Coene, *Erfrecht*, nr. 215.

(182) L. Raucent, *l.c.*, in *Quinze années, o.c.*, 34-35, nr. 17; M. Van Quickenborne, *o.c.*, 292, nr. 604.

(183) L. Bracke, *l.c.*, 117; T. De Loor, *l.c.*, 776, nr. 59; F. Parisi, *l.c.*, 289-290, 11.

het antwoord kan neen zijn ongeacht de kwalificatie van de gebeurtenis (De zaken worden helemaal verward als men zich gaat afvragen of datgene wat men beschouwt als determinerende beweegreden ook niet gekwalificeerd kan worden als ontbindende voorwaarde(184). Gezien de verschillende definitie van oorzaak en voorwaarde lijkt het ons dat het het een of het ander is).

Het belang van het verschil in kwalificatie is nochtans groot. Zo aangetoond kan worden dat tengevolge van de gebeurtenis de oorzaak van de gift vervallen is, vervalt meteen ook de gift zelfs zo daarover in de akte niets wordt gezegd. Zo daarentegen het voorval beschouwd wordt als de verwezenlijking van de ontbindende voorwaarde waaronder de gift gebeurde, dan dient in de akte uitdrukkelijk bedongen te zijn dat de gift onder die ontbindende voorwaarde gebeurde.

58. Een terdege analyse van de situatie dringt zich dus op. Zo toonde Raucent(185) in het geval dat aanleiding gaf tot het arrest van 1989 pertinent aan dat — in tegenstelling tot wat het Hof van Cassatie aannam — de eigenlijke reden waarom de ouders de schenking deden het verhoopt fiscaal voordeel was, daarom beslisten ze reeds tijdens hun leven goederen aan hun zoon en schoondochter over te maken. Zonder twijfel moest aangenomen worden dat het zeker niet de bedoeling van de ouders was geweest dat de schenking aan hun schoondochter overeind zou blijven, zo ze hun schoondochter niet meer zou zijn, maar dit was slechts een bijkomend element, zodat de mislukking van het huwelijk alleen als een ontbindende (maar niet gestipuleerde) voorwaarde moest gekwalificeerd worden.

59. De rechtbank van Brussel(186) laat zich in een goed gemotiveerd vonnis hierdoor inspireren om een gelijkaardige oefening te doen. Een getrouwd man had zeventien jaar samengewoond met een andere vrouw. In het zevende jaar van hun relatie waren ze samen betrokken geweest in een verkeersongeval, met een zware blijvende handicap voor de vrouw als gevolg. De man had haar hierop een som geld geschonken om er een appartement mee te kopen, aangepast aan haar handicap. Na zeventien jaar verbrak de vrouw de relatie, waarop de man beweerde dat de schenking vervallen was, nu de oorzaak ervan vervallen was (zie hierover verder nr. 73), zijnde de wederkerige genegenheid tussen hem en de begunstigde. De rechtbank is van oordeel dat zonder de wederzijdse genegenheid tussen de partijen, die ook na het ongeval nog jaren duurde, de schenking zeker nooit zou zijn gebeurd. Maar dat hieruit niet kan worden afgeleid dat de oorzaak van de schenking vervallen zou zijn bij het opbreken van deze relatie. Dat dit er zou op

(184) J. Bael, „Algemene geldigheidsvereisten”, in *Notariële actualiteit — Familierecht, o.c.*, 131, voetnoot 130; L. Bracke, *l.c.*, 117, voetnoot 132; T. De Loor, *l.c.*, 772, nr. 46; S. Stijns, *o.c.*, 69, nr. 29 en 113, nr. 66.

(185) L. Raucent, *l.c.*, in *Quinze années, o.c.*, 35-36, nr. 20.

(186) *Rb. Brussel 8 maart 1994.*

neerkomen te aanvaarden dat de schenking niet alleen gebeurde onder de noodzakelijke voorwaarde van een duurzame en stevige relatie maar dat ze als determinerend motief zou gehad hebben de wil van de schenker dat deze relatie zou duren tot het eind van zijn dagen, met dien verstande dat ze geen reden van bestaan meer zou hebben na een scheiding buiten zijn wil tijdens zijn leven. De rechtbank oordeelde dat dit in casu niet het geval was. Dat indien de wederzijdse genegenheid de noodzakelijke en determinerende voorwaarde was zonder dewelke de schenking niet zou gebeurd zijn, wat ook het geval was met andere omringende omstandigheden, als bv. het ongeval met zijn zware gevolgen voor de begiftigde en haar nood aan een aangepaste huisvesting, het nochtans niet bewezen was dat de schenking gebeurd was om de relatie, die daar blijkbaar geen behoefte aan had, te bestendigen noch dat ze tot determinerend motief had dat de relatie zou voortduren totdat het overlijden van een van de partijen. De rechtbank meent dus dat het niet onmogelijk is de schenking te scheiden van het voortduren van de relatie en dat dus het voortduren van de relatie niet de reden van bestaan, noch het determinerend motief van de schenking was geweest.

60. Misschien had ook het hof van Gent(187)een gelijkaardige oefening moeten doen in een gelijkaardig geval waar ook het verval van de oorzaak werd ingeroepen om het verval te bekomen van een legaat t.v.v. een bijzit, die net voor de zelfmoord van haar vriend besloten had hem te verlaten (zie hierover verder nr. 80).

61. Minder moeite had het hof van Luik(188) bij het aanvaarden van wat als determinerend motief moest beschouwd worden van een schenking door een echtpaar aan dochter en schoonzoon. Het ging om een geldsom die geschonken was met het oog op de aankoop van een woning. Het hof oordeelde dat de ouders dit gedaan hadden met de duidelijke bedoeling het voortbestaan van het huwelijk te helpen verzekeren.

De rechtbank van Brussel was van haar kant de mening toegedaan dat de determinerende beweegreden waarom een vader zijn enige zoon bij testament onterfd had, zijn bedoeling was het familievermogen tegen de aanspraken van schuldeisers van de zoon te vrijwaren(189). Het testament was opgemaakt twintig dagen nadat de zoon was aangehouden in het kader van een gerechtelijk onderzoek in een zaak waar ettelijke miljoenen verduisterd waren.

62. Om moeilijkheden en latere verrassingen te vermijden, werd in de rechtsleer aangeraden in de akte uitdrukkelijk te vermelden welke de hoofd-

(187) [Gent 9 mei 1997](#).

(188) [Luik 19 mei 1992](#) en 26 januari 1993.

(189) [Rb. Brussel, 27 januari 1995](#).

zakelijke beweegredenen ervoor waren(190). De beschikker of zijn erfgenamen zouden dan het verval van de oorzaak niet meer om andere redenen kunnen invoeren, wat de rechtszekerheid ten goede komt. Maar het zal niet altijd gemakkelijk zijn de determinerende beweegredenen te achterhalen. Trouwens zo de rechter ervan overtuigd is dat een andere dan de aangegeven reden het determinerend motief was voor de gift, is hij niet door deze verklaring gebonden(191). Een dergelijk verklaring is bv. ook niet van aard om de toepassing van artikel 900 B.W. (zie hierover verder nr. 81) uit te schakelen(192).

Niet iedereen is dan ook overtuigd van de efficiëntie van deze oplossing(193).

63. Achterhalen wat de determinerende beweegredenen was voor de gift, is nochtans zeer belangrijk. Zij speelt immers niet enkel een rol bij een eventueel verval van de gift (zie verder nrs. 71 e.v.) maar ook bij de eventuele nietigverklaring ervan wegens ongeoorloofde oorzaak (zie verder nrs. 64 e.v.). Al naar gelang het om het determinerend motief dan wel om een (bijkomende) voorwaarde van de gift gaat is de sanctieregeling anders zo de opgelegde voorwaarden onmogelijk zijn of in strijd zijn met de openbare orde en de goede zeden (art. 900 B.W., zie hierover verder nrs. 81 e.v.)

§ 2. Ongeoorloofde oorzaak(194)

1) Algemeen

64. Bij het antwoord op de vraag of een gift geïnspireerd werd door een ongeoorloofde oorzaak en dus nietig diende verklaard te worden, werd al lang (en dus reeds lang voor het cassatie-arrest van 16 november 1989) gekeken niet naar de steeds geoorloofde *animus donandi* (wat dan bestempeld werd als de interne oorzaak van de gift) maar wel naar de concrete subjectieve determinerende motieven die de gift veroorzaakten (wat dan de externe of subjectieve oorzaak werd genoemd(195)). Dit onder-

(190) L. Raucant, *l.c.*, in *Quinze années, o.c.*, 37-38, nrs. 23-27.

(191) J. Bael, „Algemene geldigheidsvereisten”, in *Notariële actualiteit — Familierecht, o.c.*, 132, nr. 36, voetnoot 135; F. Parisi, *l.c.*, 322, nr. 80.

(192) Cass. 31 oktober 1952, *Pas.*, 1953, I, 10, met conclusies van toenmalig eerste advocaat-generaal Hayot de Termicourt; *R.C.J.B.*, 1953, 5, noot J. Dabin, zie ook vorig overzicht, dit tijdschrift, 1994, 1669, nr. 94.

(193) Zie de discussies in het Comité voor Studie- en Wetgeving, *Verslagen en debatten*, 1993-94, dossier 1916, (250) 288 e.v.

(194) Relevante rechtspraak uit deze periode: [Luik 4 februari 1992](#), *J.L.M.B.*, 1993, 374; [Antwerpen 15 april 1992](#), *Rev. Not. B.*, 1994, 278; [Rb. Gent 8 september 1992](#), *R.W.*, 1992-93, 650 en *T.G.R.*, 1992, 143; [Rb. Brussel 8 maart 1994](#), *Rev. Trim. Dr. Fam.*, 1995, 724, *T.B.B.R.*, 1994, 512 en *T.B.B.R.*, 1995, 329; [Bergen 15 april 1994](#), *Rev. Not. B.*, 1994, 560; [Rb. Tongeren 13 mei 1994](#), *T.B.B.R.*, 1995, 334; [Gent 13 maart 1995](#), *T. Not.*, 1996, 31, noot J. Byttebier; [Gent 7 september 1995](#), *T. Not.*, 1996, 589; [Gent 9 mei 1997](#), *T. Not.*, 1998, 210.

(195) Zie hierover uitgebreid, vorige overzichten, dit tijdschrift 1985, 551 e.v. en 1994, 1653 e.v.

scheid werd intussen wel door het cassatiearrest van 16 november 1989 afgewezen(196).

65. Geïnspireerd door een ongeoorloofde oorzaak zijn giften die tot doel hebben inbreuk te plegen op regels van openbare orde of de goede zeden geweld aan te doen. Op grond hiervan was het Hof van Beroep van Gent(197) van oordeel dat een vermomde schenking aan een kind met nietigheid moest gesanctioneerd worden, omdat zij gebeurde met de bedoeling inbreuk te plegen op de reservataire aanspraken van het andere kind (zie hierover verder nrs. 281 e.v.)

2) *Giften tussen samenwoners*

66. Inzake giften tussen concubanten zijn de traditionele principes wel bekend. Samenwoners worden niet door enige onbekwaamheid getroffen, giften die ze mekaar doen zijn principieel geldig bij toepassing van artikel 902 B.W.(198). Deze giften werden traditioneel nochtans nietig verklaard op grond van de ongeoorloofde oorzaak die eraan ten grondslag lag, zo bewezen was dat één van de determinerende motieven, die hun geïnspireerd had, het doen ontstaan, het in stand houden of het vergoeden van buitenhuwelijkse seksuele betrekkingen bleek te zijn(199). Bedoeld waren wel seksuele betrekkingen, het willen bestendigen van het louter samenwonen of van vriendschapsbanden was hoe dan ook niet ongeoorloofd(200).

Hierbij was het feit dat het om een overspelige relatie ging een verzwarend element dat er toe leidde dat eens vaststond dat tussen schenker en begiftigde een overspelige seksuele relatie bestond, de gedane gift quasi automatisch vernietigd werd omdat meteen bewezen werd geacht dat ze geïnspireerd was door een ongeoorloofde oorzaak.

67. Opvallend is dat sinds de spectaculaire ommekeer door de cassatie-arresten van 1 februari 1989 en 15 februari 1990(201) bij de beoordeling van het ongeoorloofd karakter van de oorzaak van de gift het overspelig karakter van het concubinaat nog weinig terzake doet(202). Door de rechtspraak wordt sindsdien aanvaard dat door het bewijs van het bestaan van overspelige seksuele betrekkingen niet meteen de ongeoorloofde oorzaak

(196) Zie vorig overzicht, dit tijdschrift, 1994, 1852, nr. 63.

(197) [Gent 13 maart 1995](#).

(198) Ph. De Page, „La cause immorale et l'union libre”, in *L'union libre*, Ph. De Page en R. De Valkeneer (ed.), Brussel, Bruylant, 1992, (165) 167; W. Pintens en B. Van der Meersch, „Vermogensrechtelijke aspecten van ongehuwd samenwonen”, in *Ongehuwd samenwonen*, KFBN (ed.), Antwerpen, Kluwer, 1996, 37, nr. 55.

(199) [Cass. 13 november 1953](#), *J.T.*, 1954, 167, noot R. Spilman, *Pas.*, 1954, I, 190, *R.W.*, 1953-54, 1711 en *R.C.J.B.*, 1954, 5, noot J. Dabin. Zie ook vorig overzicht, dit tijdschrift, 1994, 1654 e.v., nrs. 66 e.v.

(200) Vgl. voor deze periode [Gent 7 september 1995](#).

(201) Zie vorig overzicht, dit tijdschrift, 1994, 1657, nrs. 72 e.v.

(202) W. Pintens en B. Van der Meersch, *l.c.*, 42, nr. 63.

bewezen is. Aangenomen wordt dat ook andere meer verheven motieven hierbij een rol kunnen spelen(203). Deze soepele bejegening van het overspelig concubinaat is een logisch uitvloeisel van de leer van de relatieve onrechtmatigheid van het overspelig concubinaat, die nog alleen kan ingeroepen worden door de bedrogen echtgenoot, zoals geponeerd door deze cassatiearresten(204).

Men krijgt zelfs de indruk dat als een bijkomende uiting van deze steeds welwillender houding t.a.v. het concubinaat, men bovendien op zoek gaat naar geoorloofde motieven om deze dan te kwalificeren als dé overwegende beweegreden voor de gift, die dan ook geldig wordt verklaard.

Zo werden gevoelens van genegenheid, erkentelijkheid, affectie, zorg voor later en gewetensplicht aanvaard als hét doorslaggevend motief voor de gift(205).

Typisch in dit verband is een vonnis van de rechtbank van Brussel(206) waar een man na en omwille van de breuk in hun relatie wilde terugkomen op een schenking die hij na zeven jaar aan zijn vriendin had gedaan. Hun relatie die overspelig was, had zeventien jaar geduurd (zie hoger nr. 59). De rechtbank is van oordeel dat de schenking niet werd gedaan om de relatie te bestendigen want dat die daar blijkbaar geen nood aan had. Over het feit of het willen bestendigen van die overspelige relatie ook ongeoorloofd zou geweest zijn, werd door de rechtbank met geen woord gerept, alhoewel de begunstigde daar wel een allusie op had gemaakt. De rechtbank is blijkbaar van mening dat dé determinerende motieven voor de schenking de wederkerige genegenheid was en het feit dat de vrouw nu ze zwaar gehandicapt werd tengevolge van een ongeval waarin ze beiden betrokken waren nood had aan gepaste huisvesting, die door de schenking gefinancierd werd.

68. Alleen een uitspraak van de rechtbank van Tongeren houdt het bij de meer traditionele opvatting(207). Zo verwierp zij de nochtans vroeger reeds aanvaarde verzorgingsgedachte(208). In casu waren na het beëindigen van hun overspelige relatie, een geneesheer en een verpleegster overeengekomen dat de geneesheer werk zou verschaffen aan zijn gewezen vriendin door haar patiënten door te sturen. In de mate dat een bepaald inkomen niet gehaald werd, zou hij haar een opleg betalen. Men kan moeilijk dergelijke overeen-

(203) In deze zin [Luik 4 februari 1992](#); [Antwerpen 15 april 1992](#); [Rb. Gent 8 september 1992](#); [Rb. Brussel 8 maart 1994](#). Zie ook: N. Verheyden-Jeanmart, „Les libéralités entre concubins. La jurisprudence actuelle”, in *Liber Amicorum Léon Raucant*, P. Van den Eynde (ed.), Louvain-la-Neuve, Academia-Bruylant, 1992, (469) 471.

(204) P. Senaev, „Familierechtelijke aspecten van ongehuwd samenwonen”, in *Ongehuwd samenwonen*, KFBN (ed.), Antwerpen, Kluwer, 1996, 75.

(205) [Antwerpen 15 april 1992](#); [Rb. Gent 8 september 1992](#); [Gent 7 september 1995](#) (in dit geval betrof het een gift in het kader van een beweerde homofiele relatie tussen twee oude mannen).

(206) [Rb. Brussel 8 maart 1994](#).

(207) [Rb. Tongeren 13 mei 1994](#).

(208) [Rb. Luik 7 november 1975](#), *Jur. Liège*, 1975-76, 107.

komst als een vergoeding van seksuele betrekkingen beschouwen. Het gaat hier veeleer om een compensatie voor de inkomensschade die de verpleegster zou lijden door de breuk. De rechtbank was evenwel van oordeel dat het hier een afscheidsvergoeding betrof met een ongeoorloofde oorzaak. In de mate dat aangetoond werd dat de dokter zodoende zijn vrijheid wilde afkopen, is hier nog iets voor te zeggen(209), maar in casu werd dat niet bewezen.

69. Uit de analyse van de rechtspraak van deze periode met betrekking tot giften tussen samenwoners dringen zich twee vaststellingen op.

Ten eerste blijkt dat — en ook de rechtsleer van deze periode is in die zin(210) — ook inzake overspelig concubinaat niet meer nagegaan wordt of één van de derminerende motieven al dan niet een ongeoorloofd karakter had, maar wel of dit het geval was met hét motief dat de overwegende rol gespeeld heeft bij het doen van de gift(211).

Alleen het Hof van Beroep van Antwerpen(212), dat eist dat bewezen moet worden dat de enige reden of één van de determinerende redenen voor de gift ongeoorloofd was, schijnt niet goed te kunnen kiezen tussen de klassieke leer en de theorie van de enige overwegende en hoofdzakelijke oorzaak.

Een tweede vaststelling heeft betrekking op de vraag welk verband er moet bestaan tussen de gift en de ongeoorloofde betrekkingen. In vorig overzicht werd uitgebreid ingegaan op de twee opvattingen terzake(213). Enerzijds is er de restrictieve strekking die eist dat moet aangetoond worden dat de gift een *pretium stupri* is, d.w.z. een beloning of vergoeding voor seksuele betrekkingen(214). Deze leer gaat uit van de vergoedingsgedachte in hoofde van schenker en van een correlatieve winstgedachte in hoofde van de begunstigde, zodat de seksuele relatie niet meer beleefd wordt in haar natuurlijke finaliteit, maar veeleer als een handeling onder bezwarende titel, waarbij beide partijen voordeel hebben(215). Anderzijds is er de meer extensieve opvatting, waarbij het ongeoorloofd karakter van de gift bewezen geacht wordt, zo deze ten dienste stond of in functie werd gedaan van de ongeoorloofde geachte buitenhuwelijkse relatie. In deze laatste interpretatie is de gift aanvechtbaar zelfs ongeacht het feit dat andere, doorgaans als geoorloofd

(209) N. Verheyden-Jeanmart, *l.c.*, 479.

(210) Ph. De Page, *l.c.*, in *L'union libre, o.c.*, 173-174, nr. 11. Zie ook J. Bael, *l.c.*, in *Notariële actualiteit — Familierecht, o.c.*, 128-129, nr. 33.

(211) Zie **Luik 4 februari 1992**: „les intimées ne démontrent pas à suffisance de droit l'existence d'une cause illicite déterminante” (eigen cursivering); **Rb. Gent 8 september 1992**; **Rb. Brussel 8 maart 1994**; **Bergen 15 april 1994**.

(212) **Antwerpen 15 april 1992**.

(213) Zie vorig overzicht, dit tijdschrift, 1994, 1656-1657, nrs. 69-70.

(214) In één geval werd een gift nietigverklaard hoewel niet uitdrukkelijk vaststond dat er seksuele betrekkingen waren (**Rb. Luik 19 februari 1991**, *J.L.M.B.*, 1992, 620).

(215) In deze zin ook: Ph. De Page, *l.c.*, in *L'union libre, o.c.*, 174-175, nr. 12.

gekwalficeerde motieven ook hun oorzaak vinden in de concubinaatsverhouding.

In de onderzochte periode werden geen toepassingen meer gevonden van de extensieve opvatting, zodat alleen de leer van de gift als „pretium stupri” overblijft(216).

70. In vergelijking met het vorig overzicht betekent de soepele houding ten opzichte van het overspelig concubinaat een duidelijke trendbreuk, zeker wat de hoven van beroep betreft, die voorheen een eerder strenge houding aannamen(217). In geen enkele onderzochte casus werd een gift tussen overspelige concubanten nietig verklaard.

Gelet op de Wet van 23 november 1998 tot invoering van de wettelijke samenwoning(218), laat het zich voorzien dat deze trend zich zal verderzetten.

§ 3. Verval van de oorzaak(219)

1) Verval van de oorzaak bij schenkingen

a. Algemeen

71. Door het reeds in herinnering gebrachte cassatiearrest van 16 november 1989 (zie hoger nr. 55) werd voor de eerste maal aanvaard dat de oorzaak — in de betekenis van de determinerende beweegreden — niet enkel de rol speelt van geldigheidsvereiste bij de totstandkoming van de gift, maar ook voor het geldig voortbestaan ervan. Dientengevolge kan een schenking vervallen, wanneer de determinerende beweegreden ervan later verdwijnt of wegvalt. Men spreekt van verdwijnen van de oorzaak wanneer de realisatie van het doel onmogelijk wordt en dit zowel voor als na de voltrekking van de rechtshandeling. Van wegvallen van de oorzaak is sprake wanneer de verwezenlijking van de bedoeling van de beschikker afhankelijk is van een gebeurtenis die nog moet plaatsvinden en deze zich niet voordoet op het voorziene tijdstip(220).

Dat deze eerder onverwachte stellingname van het Hof van Cassatie niet onverdeeld gunstig werd onthaald bleek reeds uit vorig overzicht(221) en

(216) *Antwerpen 15 april 1992; Rb. Brussel 8 maart 1994.*

(217) Zie vorig overzicht, dit tijdschrift, 1994, 1659-1660, nr. 78.

(218) *B.S.*, 12 januari 1999, 786.

(219) Relevante rechtspraak uit deze periode: *Luik 19 mei 1992* en 26 januari 1993, *T.B.B.R.*, 1994, 45, noot F. Parisi; *Rb. Brussel 8 maart 1994*, *Rev. Trim. Dr. Fam.*, 1995, 724, *T.B.B.R.*, 1994, 512 en 1995, 329; *Rb. Brussel 27 januari 1995*, *Rev. Trim. Dr. Fam.*, 1995, 730; *Gent 9 mei 1997*, *T. Not.*, 1998, 210; zie hierover ook P.A. Foriers, *La caducité des obligations contractuelles par disparition d'un élément essentiel à leur formation*, Brussel, Bruylant, 1998.

(220) F. Parisi, *l.c.*, 291-292, nrs. 15-16.

(221) Dit tijdschrift, 1994, 1666, nrs. 91 e.v.

werd bevestigd in de overvloedige commentaren waartoe dit arrest ook in deze periode aanleiding gaf (zie hoger nr. 55).

Maar ook de rechtspraak(222) was niet steeds gelukkig met deze regel die de rechtszekerheid in het gedrang brengt en afbreuk doet aan de bindende kracht van de overeenkomsten, nu partijen niet zijn overeengekomen dat het verdwijnen van het determinerend motief het einde van hun overeenkomst zou betekenen(223), zeker zo het om schenkingen gaat met hun versterkt onherroepelijk karakter. Er wordt dus ook in de rechtspraak(224) aangedrongen op een grote voorzichtigheid bij de toepassing van de cassatieregels, mits rigoreus naleven van de voorwaarden die in het arrest zelf werden gesteld.

b. Toepassingsvoorwaarden

72. Om te beginnen moet wel degelijk het determinerend motief voor de gift vervallen zijn. Dat het niet altijd evident is uit te maken wat precies als determinerend motief kan beschouwd worden, is hoger reeds gebleken (zie nrs. 57 e.v.).

73. Een volgende voorwaarde is dat het voorval of de gebeurtenis die de oorzaak doet verdwijnen of vervallen, zich moet hebben voorgedaan buiten de wil om van de schenker(225). Anders oordelen zou immers de principiële onherroepelijkheid van schenkingen in gevaar brengen.

Of aan dit vereiste voldaan is, wordt soms betwijfeld wanneer een schenking (bij huwelijkscontract) gebeurde tussen gehuwden of tussen samenwoners en dus duidelijk geïnspireerd was op de wederzijdse genegenheid, die nochtans verdwenen is zo aan de relatie een einde kwam. Of wie schuld heeft aan de breuk zich hierop kan beroepen, valt wel te betwijfelen(226), alhoewel het een vraag blijft in welke mate de wil een rol speelt bij het verdwijnen van de genegenheid(227).

Deze problematiek kwam aan bod in het reeds herhaald geciteerde vonnis van de rechtbank van Brussel van 8 maart 1994 (zie hoger nr. 59) maar de rechtbank ging niet in op de vraag of de onverwachte gebeurtenis (het stuklopen van de relatie) zich al dan niet buiten de wil van de schenker had voorgedaan. Ze oordeelde dat het in dergelijke situatie niet steeds onmogelijk is de schenking te scheiden van het voortduren van de relatie en dat dus het voortduren van de relatie niet de reden van bestaan, noch het determinerend motief van de schenking was.

(222) [Rb. Brussel 8 maart 1994](#).

(223) P.A. Foriers, „Observations sur la caducité des contrats par suite de la disparition de leur objet ou de leur cause”, *R.C.J.B.*, 1987, 74, nrs. 23, 30-31.

(224) [Rb. Brussel 8 maart 1994](#).

(225) [Luik 19 mei 1992](#) en [26 januari 1993](#), zie inzake legaten [Rb. Brussel 27 januari 1995](#) en [Gent 9 mei 1997](#).

(226) Vgl. [Gent 9 mei 1997](#), zie verder nr. 80.

(227) Vgl. ook L. Bracke, *o.c.*, 124 e.v.

74. Zou men nochtans, nu het voortbestaan van de affectieve relatie dan alleen maar als een (niet gestipuleerde) voorwaarde wordt beschouwd, niet kunnen voorhouden dat in een buitenhuwelijksrelatie, net zoals in een huwelijk, het voortbestaan van de affectie geacht moet worden de stilzwijgende ontbindende voorwaarde te zijn waaronder giften tussen de partners worden gedaan(228). Zo men dat aanvaardt zou de kwalificatie die door de Brusselse rechtbank werd gehanteerd al evenmin van aard zijn om de schenking te redden.

c. Al dan niet terugwerkende kracht

75. Aan bod kwam ook reeds de fel betwiste vraag of het verval van de schenking werking *ex nunc* dan wel *ex tunc* heeft.

In de rechtsleer bestaat geen eensgezindheid niet alleen over de vraag of het verval van de schenking met terugwerkende kracht geschiedt maar ook t.a.v. de omvang van deze eventuele terugwerkende kracht en meer speciaal of deze dan speelt tot het ogenblik van de schenking, dan wel tot het tijdstip waarop het voorval zich heeft voorgedaan. Het Hof van Cassatie heeft daarover geen standpunt ingenomen, maar spreekt wel van „verval”.

Een groot deel van de rechtsleer houdt voor dat de sanctie, net als bij nietigheid, terugwerkende kracht heeft en dit tot het ogenblik van de schenking zelf(229). Ongelukkig gevolg hiervan zou zijn dat alle rechten die door de begiftigde overgedragen of toegestaan werden ook zouden vervallen(230).

In vorig overzicht werd reeds opgemerkt dat verval wel degelijk van nietigheid verschilt omdat het een rechtshandeling treft die bij haar totstandkoming volledig geldig was. Volgens sommigen heeft het verval dan ook geen terugwerkende kracht, maar deze auteurs gaan er dan meestal wel van uit dat verval alleen maar mogelijk is t.a.v. rechtshandelingen die nog geen (volledig) gevolg gehad hebben(231). Dat het concept verval eigenlijk door het cassatie-arrest van 1989 verworden werd, werd ook reeds door de rechtspraak aangeklaagd(232).

Het Hof van Beroep van Luik aanvaardt een tussenoplossing, die ook reeds in vorig overzicht gesuggereerd werd. Volgens dit hof heeft het verval inder-

(228) Stelling inzake schenkingen tussen echtgenoten verdedigd door M. Van Quickenborne, *A.P.R.*, tw^o *Contractuele erfstelling*, (1ste uitg.) 1976, nr. 527 (2de uitgave) 1991, nr. 614 en gevolgd door Gent 10 april 1986, *Rec. Gén. Enr. Not.*, 1988, 201, nr. 23. 579, zie hierover uitgebreid vorig overzicht, dit tijdschrift, 1994, 1840, nr. 451.

(229) P. Delnoy, *l.c.*, in *Ann. Dr. Liège*, 1990, 352; F. Parisis, *l.c.*, 318-320, nrs. 71-75; L. Bracke, *l.c.*, 119, nr. 62; A. Verbeke, „Artikel 893 B.W.”, *Comm. Erf.*, *o.c.*, 24.

(230) J. Bael, „Algemene geldigheidsvereisten”, in *Notariële actualiteit — Familierecht*, *o.c.*, 130, nr. 35.

(231) Y. Buffelan-Lanoré, *Essai sur la notion de caducité des actes juridiques en droit civil*, Toulouse, 1963, 116-117; S. Nudelhole, *l.c.*, 87, nr. 10 en 109-110, nr. 35. In dezelfde zin (impliciet): T. De Loor, *l.c.*, 776, nr. 58.

(232) *Rb. Brussel 8 maart 1994*.

daad terugwerkende kracht, maar niet tot het ogenblik van de schenking, maar wel tot het ogenblik waarop de gebeurtenis die de determinerende beweegreden doet vervallen, zich voordeed(233). In casu was dit de verkoop door de dochter en de schoonzoon van de gezinswoning, die de ouders mede hadden gefinancierd om de duurzaamheid van het huwelijk te verzekeren. Door deze verkoop, die het gevolg was van echtelijke moeilijkheden, was de determinerende beweegreden, buiten de wil van de schenkers komen te vervallen. Het hof veroordeelt de begiftigden tot teruggave van de som die ze bij de aankoop hadden gekregen, verhoogd met nalatigheidsintresten, te rekenen vanaf de verkoop.

76. Uit de rechtspraak van de onderzochte periode blijkt duidelijk dat de theorie van het verval van oorzaak bij schenkingen toch wel met omzichtigheid wordt toegepast en dat de gevreesde aantasting van de rechtszekerheid inzake onroerende en roerende transacties (behoudens toepassing van artikel 2279 B.W. en de vertrouwensleer) zich nog niet heeft voorgedaan.

2) *Verval van oorzaak bij legaten*

a. *Inbreuk op rechtszekerheid*

77. In tegenstelling tot de schenkingen werd bij legaten al sedert lang vereist dat het determinerend motief dat voorzat bij de redactie van het testament ook nog aanwezig moet zijn op het moment dat het testament uitwerking krijgt. De leer van het verval van de oorzaak bleek een nuttig instrument om in een aantal evidente gevallen (zoals de kinderloze testatrice die nadien toch kinderen heeft(234)) tot een billijke oplossing te komen(235). Aangezien de wijziging in de omstandigheden vaak plaatsvindt vooraleer het legaat uitgevoerd werd, komt hier de rechtszekerheid doorgaans niet in het gedrang.

78. Niet noodzakelijk nochtans. De gebeurtenis, waarvan beweerd wordt dat ze het verval van de oorzaak met zich meebrengt kan zich verschillende jaren na het overlijden voordoen, dus wanneer de legaten reeds zijn uitgekeerd. Neem daarbij dat de verjaringstermijn voor het instellen van de vordering wegens verval dertig jaar bedraagt te rekenen vanaf het ogenblik waarop de gebeurtenis die het verval veroorzaakt, zich voordoet(236). Het is dan niet denkbeeldig dat de gelegateerde goederen intussen werden vervreemd en de rechten van derden bij verval van het legaat in het gedrang kunnen komen.

(233) [Luik 19 mei 1992](#) en 26 januari 1993.

(234) [Gent 14 maart 1957](#), *T. Not.*, 1957, 140. De opwerping dat in dit geval niet voldaan was aan het vereiste van een gebeurtenis buiten de wil van de schenker, werd weerlegd doordat deze vereiste enkel beoogt de mogelijkheid van een doelbewuste herroeping uit te schakelen. Hiervan was in de geschetste hypothese geen sprake (F. Parisi, *l.c.*, 296, nr. 25).

(235) L. Bracke, *l.c.*, 108, nr. 17.

(236) L. Bracke, *l.c.*, 108, nr. 17; F. Parisi, *l.c.*, 316, nr. 67.

b. Moet het onverwachte voorval zich voordoen voor het overlijden?

79. Maar kan een voorval dat zich voordoet na het overlijden van de erflater nog in aanmerking genomen worden en ertoe leiden dat het testament vervallen wordt verklaard wegens verval van de oorzaak.

De rechtbank van Brussel(237) dacht terecht van wel en aanvaardde dat de vrijspraak van de zoon zeven jaar na het overlijden van zijn vader een omstandigheid was buiten de wil van de erflater die tot gevolg had dat de onterving door de vader van zijn enige zoon verviel, nu deze alleen geïnspireerd was door de bezorgdheid van de vader het familiepatrimonium te beveiligen tegen de mogelijke gevolgen van een veroordeling van zijn zoon. Deze onterving was immers niet te scheiden van de omstandigheden die er aanleiding toe gaven en zonder dewelke ze geen reden van bestaan had gehad. Nu de omstandigheden die op het moment van de redactie van het testament bestonden, radicaal gewijzigd waren na de vrijspraak van de zoon, had het testament zijn oorzaak verloren.

De rechtbank preciseert uitdrukkelijk dat het daarbij onbelangrijk was of het al dan dan niet voorspelbaar was dat de oorzaak van de onterving zou vervallen. Alle gebeurtenissen waarbij menselijke tussenkomst een rol speelt, zijn noodzakelijkerwijze onvoorspelbaar. In casu, aldus de rechtbank, behoorde zowel een vrijspraak als een veroordeling tot de mogelijkheden, zodat de vrees van de erflater gewettigd was.

De rechtbank wees met klem de bewering af dat de gebeurtenis zich voor het overlijden moet hebben voorgedaan. Zij steunt immers op een interne contradictie want zo het verval van de oorzaak zich tijdens het leven van de erflater had voorgedaan, dan zou de erflater zijn testament herroepen hebben, nu gebleken was dat het doorslaggevend motief voor de onterving was het familiepatrimonium te beveiligen en die vrees door de vrijspraak ongegrond was.

Het feit dat een testament, in tegenstelling tot een schenking essentieel herroepelijk is, maakt dus het invoeren van het verval van de oorzaak moeilijker zo de radicale wijziging in de omstandigheden zich reeds tijdens het leven van de erflater heeft voorgedaan en deze daar zelf niet de consequenties uit getrokken heeft.

80. Ook in een arrest van het hof van Gent(238) kwam ter sprake of de gewijzigde gebeurtenis zich tijdens het leven van de erflater had voorgedaan. De feiten waren eerder bijzonder. Een man had bij testament aan zijn bijzit een levenslang recht van bewoning gegeven van het huis met inboedel waar ze samen woonden. Naderhand had hij, al dan niet gemeend of onder invloed van de drank, gedreigd haar aan de deur te zetten. De vrouw had daarop, tot

(237) Rb. Brussel 27 januari 1995.

(238) Gent 9 mei 1997.

haar opluchting een betrekking gevonden als conciërge, wat meebracht dat ze in de conciërgewoning moest/kon gaan wonen. Voor ze dat nochtans aan haar vriend kon vertellen, had deze zelfmoord gepleegd. Vast stond wel dat ze hoe dan ook haar vriend zou verlaten hebben.

De dochter van de erflater beweert daarom dat op het ogenblik van het overlijden de situatie totaal anders was dan degene die de erflater voor ogen had bij het maken van zijn testament en de nieuwe situatie onverenigbaar was met de doorslaggevende beweegreden die het testament inspireerden.

Ze wordt door het hof in het ongelijk gesteld, dat nochtans enige moeite heeft met de motivering. Het stelt enerzijds vast dat het koppel op het ogenblik van de zelfmoord nog samenwoonde (en de situatie dus niet fundamenteel gewijzigd was), maar dat er wel de al dan niet gemeente uitlatingen van de erflater geweest waren dat hij wilde dat zijn vriendin weg zou gaan maar dat hij niet wist dat zij daaraan gevolg zou geven. Anderzijds neemt het aan dat het cassatiearrest van 16 november 1989 niet kan ingeroepen worden omdat de doorslaggevende beweegreden voor het legaat niet door een voorval buiten de wil van de testator was vervallen of verdwenen (de situatie was dus toch fundamenteel gewijzigd). Het voorval, namelijk het uit mekaar gaan was dus volgens het hof gewild door de beschikker, alhoewel het uiteindelijk toch de bijzit was geweest die hiertoe, zij het aangezet door de man, het initiatief had genomen.

Waarom het hof het nodig achtte er bovendien ook nog aan toe te voegen dat het uit elkaar gaan zich ook niet verwezenlijkt had op het ogenblik van het overlijden, is niet zo duidelijk. Was het doorslaggevend motief voor het legaat geweest dat de vrouw nog met hem zou samenwonen, dan was het voldoende dat bewezen was dat de vrouw (uiteraard tijdens zijn leven) de beslissing genomen had hem te verlaten.

Maar wat was in casu het determinerend motief voor het legaat geweest? De wil van de erflater dat deze relatie zou duren tot het eind van zijn dagen, met dien verstande dat het legaat geen reden van bestaan meer zou hebben na een scheiding? Misschien wel nu het ging om een recht van bewoning?

We kunnen ons nochtans niet van de indruk ontdoen dat het hof er in feite van overtuigd was dat de oorzaak helemaal niet vervallen was want dat het determinerend motief de genegenheid was geweest. Die had er de erflater toe gebracht het testament te maken en deze genegenheid had niet opgehouden te bestaan. Het hof benadrukt immers dat de gevoelens van de erflater t.a.v. zijn bijzit niet gewijzigd waren vermits hij een foto van haar in de hand had op het ogenblik van zijn wanhoopsdaad en dat de erflater (ondanks zijn al dan niet gemeente uitlatingen) zijn testament niet herroepen had wat hij nochtans ongehinderd had kunnen doen zo hij effectief de relatie met zijn bijzit had willen beëindigen.

Uiteraard moet aangenomen worden dat zelfs in dat geval, zoals de dochter beweerde, de erflater niet kan gewild hebben dat zijn vriendin toch nog het recht zou behouden levenslang gratis in het huis te wonen, nadat ze beslist

had daar weg te gaan. Maar dan lijkt het ons dat dit alleen maar de ontbindende voorwaarde en niet het determinerend motief was waaronder het legaat was vermaakt en deze voorwaarde niet expliciet in het testament was opgenomen (zie hoger nr. 57).

AFDELING 4

ONGEORLOOFDE VOORWAARDE(239)

1) Algemeen

81. Inzake de ongeoorloofde voorwaarde worden ook in deze periode de traditionele principes terzake herhaald(240). In tegenstelling tot het gemeen recht (art. 1172 B.W.) wordt een gift, waaraan een ongeoorloofde voorwaarde verbonden is, niet als integraal nietig beschouwd. Naar luid van artikel 900 B.W. wordt enkel de voorwaarde voor niet geschreven aangezien(241), wat nochtans tot een ware verminking kan leiden van de wil van de beschikker. Daarom wordt sinds lang aanvaard dat zo blijkt dat het de essentiële bedoeling van de erflater was dat de opgelegde maar ongeoorloofde voorwaarden zouden vervuld worden, de gift toch in haar geheel nietig is op grond van de ongeoorloofde oorzaak die eraan ten grondslag lag. Artikel 900 B.W. moet dan wijken voor de toepassing van artikels 6 en 1133 B.W.(242).

De rechter oordeelt soeverein wat de werkelijke bedoeling van de beschikker was, waarbij de gebruikte formulering in de akte uiteraard een zeer belangrijke factor is(243). Maar de erflater kan de toepassing van artikel 900 B.W. niet omzeilen door bv. te verklaren dat het vervullen van de ongeoorloofde voorwaarde voor hem determinerend was, zo dit eigenlijk niet het geval was, of door te bedingen dat zo de ongeoorloofde last niet vervuld wordt de gift aan iemand anders toegekend wordt(244). Artikel 900 B.W. raakt immers de openbare orde. Ook het akkoord van de erfgenamen is terzake irrelevant(245).

(239) Relevante rechtspraak uit deze periode: Cass.fr. 15 juni 1994, *Rép. Defrénois*, 1995, 51, noot X. Savatier; Rb. Brussel 13 juni 1997, *Rev. Not. B.*, 1998, 67; Rb. Tongeren 10 juni 1998, *T. Not.*, 1998, 466.

(240) Zie vorige overzichten, dit tijdschrift, 1965, 609; 1985, 554; 1994, 1668.

(241) Rb. Tongeren 10 juni 1998.

(242) Rb. Brussel 13 juni 1995; zie ook uitgebreid vorig overzicht, dit tijdschrift, 1994, 1668, nr. 94.

(243) Rb. Brussel 13 juni 1995.

(244) J. Bael, „Algemene geldigheidsvereisten”, in *Notariële actualiteit — Familierecht, o.c.*, 133, nr. 37.

(245) Rb. Brussel 13 juni 1995.

2) Enkele toepassingsgevallen

a. Clausule van onvervreemdbaarheid

82. Bij toepassing van het sinds 1971 ingevoerde artikel 900-1 C.c. worden in het Franse recht clausules van onvervreemdbaarheid bij giften geldig beschouwd op voorwaarde dat zij beperkt zijn in de tijd en een ernstig en wettig belang dienen(246). Bij ons was men in vorige periode soms strenger omdat clausules van onvervreemdbaarheid geacht worden tegen de openbare orde te zijn omdat ze in strijd zijn met de artikelen 537 en 1598 B.W. die het vrij verkeer van goederen waarborgen dat ertoe strekt dat de goederen terecht komen bij de meest geschikte personen(247). Nochtans wordt de Franse opvatting ook bij ons gedeeld door een groot deel van rechtsleer en rechtspraak(248) althans in principe, want zelden wordt uitwerking gegeven aan een clausule van onvervreemdbaarheid. Zo ook in deze periode. De rechtbank van Brussel censureerde een testamentaire clausule waarbij de erflater een aantal schilderijen van haar man vermaakt had aan de Koninklijke musea onder last de werken onder te brengen in een speciale zaal, genoemd naar haar man en ze er op permanente wijze tentoon te stellen. Deze laatste last impliceerde volgens de rechtbank een altijddurend verbod de werken te vervreemden en werd daarom nietig verklaard (zie ook verder nr. 439). Daar de rechtbank bovendien van oordeel was dat de uitvoering van de opgelegde lasten het determinerend motief vormde van dit legaat, werd het voor het geheel nietig verklaard (zie hoger nr. 81).

83. Terecht wordt door de rechtbank van Tongeren(249) in een goed gemotiveerd vonnis gepreciseerd dat zelfs zo men de mildere Franse opvatting genegen zou zijn en voldaan zou zijn aan de twee gestelde voorwaarden (beperking in de tijd en ten dienste van een ernstig en rechtmatig belang), aan een clausule van onvervreemdbaarheid toch geen gevolg kan gegeven worden zo zij opgelegd werd ten laste van goederen die het voorbehouden deel van reservataire erfgenamen moeten opvullen (zie verder nr. 504)(250).

b) Verbod uit onverdeeldheid te treden

84. Niemand kan gedwongen worden in onverdeeldheid te blijven (artikel 815 B.W.). Dit principe raakt de openbare orde(251). Een erflater kan aan zijn

(246) Cass. Fr. 15 juni 1994; in tegenstelling tot het Belgische recht maken dergelijke clausules de goederen die aldus geschonken of gelegateerd werden ook onbeslagbaar.

(247) Rb. Brussel 13 juni 1995, Raucant, *Les libéralités*, nr. 253.

(248) Zie de verwijzingen in vorig overzicht, dit tijdschrift, 1994, 1670.

(249) Rb. Tongeren 10 juni 1998.

(250) A. Delière, *Rép. Not.*, dl. II, *Les Biens*, 7, tw^o Inaliénabilité, 24, nr. 22; Puelinckx-Coene, *Erfrecht*, nr. 298; W. Pintens en B. Van Der Meersch, commentaar bij artikel 900 B.W., nr. 12 in *Comm. Erf.*

(251) De Page, IX, nr. 1069, D. Lechien en R. Pirson, „L'article 815 du Code civil et l'indivision volontaire à titre principal” in P. Dehan (ed.) *La copropriété*, 1985, 228 en overvloedige verwijzingen in voetnoot 1.

legatarissen niet opleggen in onverdeeldheid te blijven(252). Het tweede lid van artikel 815 B.W. laat wel toe bij overeenkomst te bepalen dat de verdeling zal uitgesteld worden voor een periode die niet langer mag zijn dan vijf jaar. Maar dit geldt de deelgenoten zelf die dit bij overeenkomst kunnen vastleggen. Deze uitzondering geldt dus uiteraard niet voor een erfplater die bij testament dergelijke last aan zijn legatarissen wil opleggen.

HOOFDSTUK II

SCHENKINGEN

AFDELING I

DEFINITIE(253)

§ 1. Een schenking is een plechtige overeenkomst

85. Een schenking is een plechtige overeenkomst die aan strenge vormvereisten is onderworpen voor het bestaan zelf van de rechtshandeling. Ze moet ook uitdrukkelijk door de begiftigde tijdens het leven van de schenker aanvaard worden (zie verder nr. 135). De plechtige vormen hebben tot doel de aandacht te vestigen op de ernst en het onherroepelijk karakter van de rechtshandeling en de volledige vrijheid van de schenker te waarborgen (zie ook verder nr. 133).

86. Dit zijn allemaal redenen waarom, alhoewel een belofte tot contracteren

(252) [Rb. Tongeren 10 juni 1998](#).

(253) Relevante rechtspraak uit deze periode: TGI. Parijs 17 september 1990, *Rev. Trim. Dr. Civ.*, 1992, 619, opmerkingen J. Patarin; [Luik 15 oktober 1991](#), *Rev. Not. B.*, 1993, 106; [Brussel 10 september 1992](#), *R.W.*, 1992-93, 884, *Rev. Not. B.*, 1993, 373; [Rb. Dendermonde 2 november 1992](#), *T.G.R.*, 1993, 18; [Rb. Neufchâteau 25 november 1992](#), *Rev. Rég. D.* 1993, 13; [Rb. Nijvel 4 maart 1993](#), *Rev. Not. B.*, 1994, 32; Parijs 28 september 1993, *Rev. Trim. Dr. Civ.*, 1994, 401, opmerkingen Patarin; [Rb. Namen 21 juni 1993](#), *Rec. Gén. Enr. Not.*, 1993, 454, nr. 24 281; Cass. Fr. 9 november 1993, *Gaz. Pal.*, 20-22 maart 1994, 23; *Rev. Trim. Dr. Civ.*, 1994, 662; [Gent 23 november 1993](#), *T.G.R.*, 1994, 109; Cass. Fr. 9 februari 1994, *D.*, 1994, 417 met verslag J. Thierry; *D.*, 1995 Somm. 51, noot Grimaldi, *Rev. Trim. Dr. Civ.*, 1995, 165, opmerkingen J. Patarin; [Gent 15 maart 1994](#), *T. Not.*, 1994, 326; [Rb. Nijvel 31 maart 1994](#), *Rev. Not. B.*, 1994, 536, noot; [Luik 13 december 1994](#), A.R. nr. 27.168/91, geciteerd door P. Delnoy, „Les donations entre époux” in J.-L. Jeghers (ed.) *Les contrats entre époux*, Brussel 1995, (93-150), 126, nr. 40; [Vred. Gent 27 oktober 1995](#); *T.G.R.*, 1996, 52; [Hrb. Charleroi 14 februari 1996](#), *Rev. Not. B.*, 1997, 47; Cass. Fr. 20 februari 1996, *J.C.P.*, 1996, II, 22647, noot Behar-Touchais, *Rev. Trim. Dr. Civ.*, 1996, 455, opmerkingen Patarin; [Bergen 9 januari 1996](#), *J. T.*, 1996, 510; *Rev. Rég. Dr.*, 1996, 254; [Luik 31 mei 1996](#), *Rev. R. D.*, 1996, 570, noot J.-L. Ledoux; [Rb. Kortrijk 16 juni 1996](#), *T. Not.*, 1997, 100, noot L. Jansen; Cass. Fr. 14 januari 1997, *Rép. Defrénois*, 1997, art. 36650, 1136, noot P. Malaurie, *J.C.P.* (éd. N.) 1998, 356, noot D. Barthe; [Gent 10 maart 1997](#), *T. Not.*, 1998, 98; [Gent 26 juni 1997](#), *De Fiscale Koerier*, 1997, 505; [Luik 13 oktober 1997](#), *Jur. L.M.B.*, 1998, 257, noot S. Nudelhöle, *J. T.*, 1998, 123, *Rec. Gén. Enr. Not.*, 1998, 230, nr. 24792; [Vred. Leuven 15 december 1997](#), *R.W.*, 1997-98, 1089; [Rb. Luik 2 maart 1998](#), *Rec. Gén. Enr. Not.*, 1998, 483, nr. 24.852; [Antwerpen 9 maart 1998](#), *A.J.T.*, 1998-99, 233.